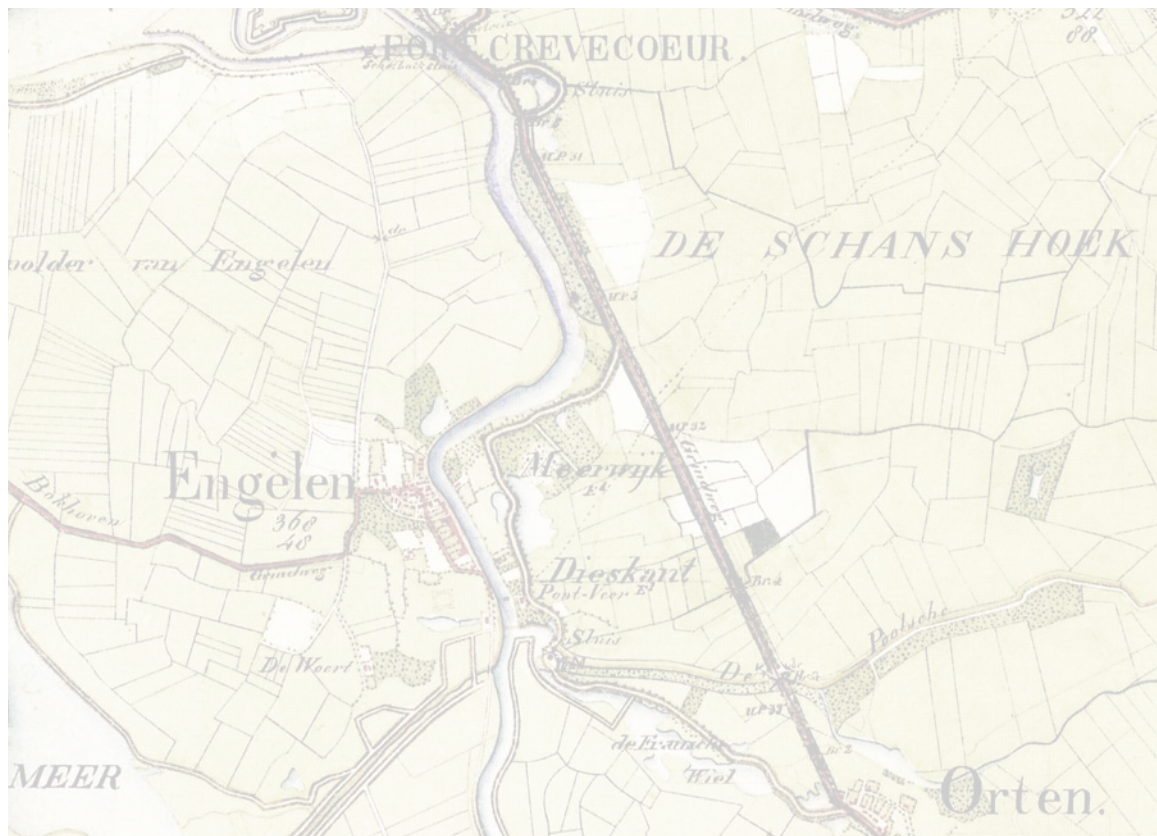

ONDERZOEKS- EN
ADVIESBUREAU

Breda Satéhut

Opgaving aan de Markendaalseweg 35-41

BAAC rapport A-07.0235/A-07.0356

januari 2010

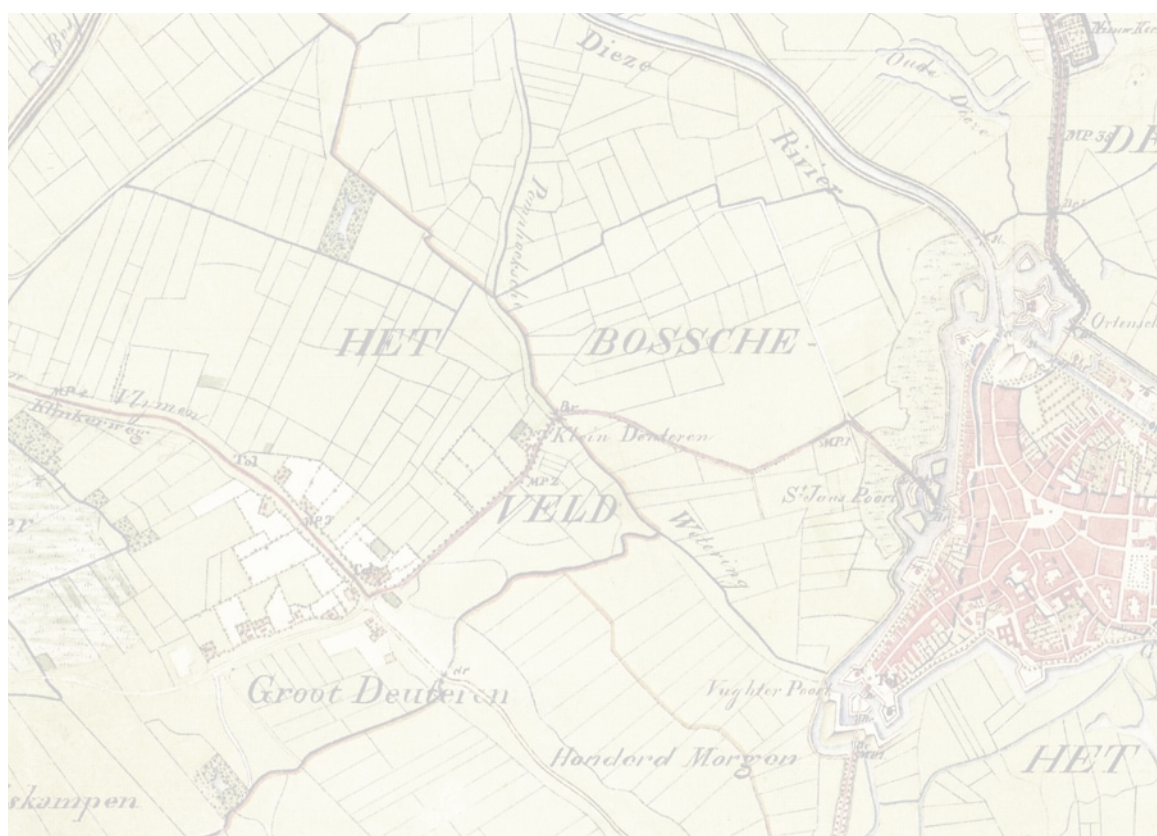
Archeologische rapporten Breda 84

Auteurs:

drs H.J.L.C. Koopmanschap
drs F. van Nuenen

Status:

Definitief

Colofon

ISSN:	1873-9350
Redactie:	drs F.J.C. Peters (Bureau Cultureel Erfgoed) drs R.G. van Mousch (Senior KNA-archeoloog)
Teksten:	drs H.J.L.C. Koopmanschap (Projectleider BCE/ senior KNA- archeoloog) drs F. van Nuenen (KNA-geregistreerd Senior Veldtechnicus BAAC)
Afbeeldingen:	drs F. van Nuenen (KNA-geregistreerd Senior Veldtechnicus)
Vondstdeterminatie:	drs H.J.L.C. Koopmanschap
Opdrachtgever:	Rasenberg Projectontwikkeling bv
Bevoegd gezag:	Gemeente Breda
Uitvoering:	BCE, Breda, BAAC bv
Copyright:	gemeente Breda / BAAC bv 's-Hertogenbosch

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente Breda en/of BAAC bv 's-Hertogenbosch.

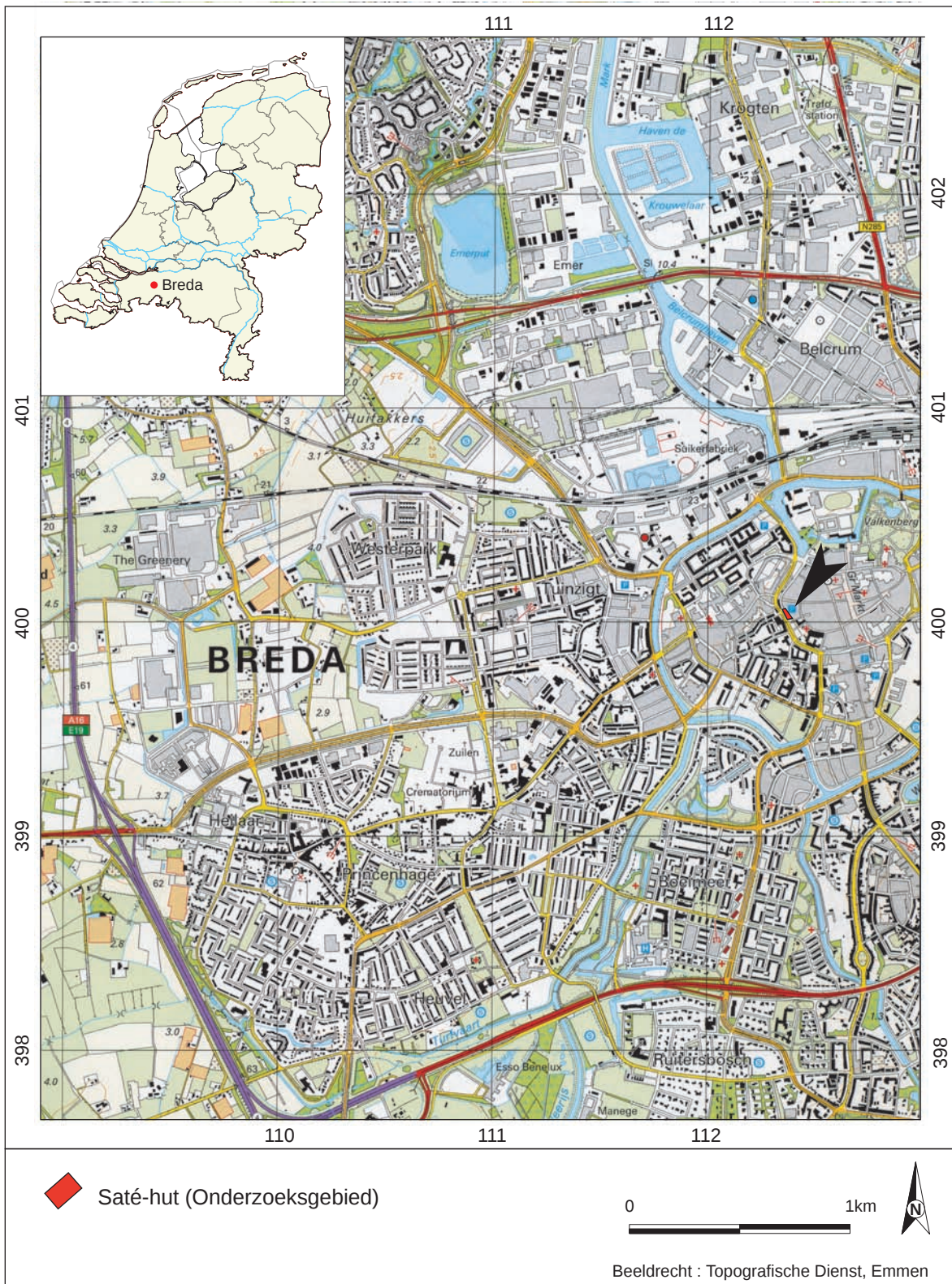
BAAC bv
Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en
Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 613 62 19
Fax.: (073) 614 98 77
E-mail: denbosch@baac.nl

Postbus 2015
7420 AA Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax.: (0570) 61 84 30
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

1	Inleiding	7
	1.1 Algemeen	7
	1.2 Ligging van het plangebied	8
	1.3 Leeswijzer	8
	1.4 Administratieve gegevens	9
2	Achtergrond	11
	2.1 Geologische en bodemkundige achtergrond	11
	2.2 Archeologische achtergrond	11
	2.3 (Cultuur)historische achtergrond	11
	2.4 Archeologische verwachting	13
3	Onderzoeksvragen	15
4	Werkwijze	17
5	Resultaten	21
	5.1 Bodemopbouw	21
	5.2 Structuurbeschrijvingen	23
	5.3 Vondsten	39
	5.4 Interpretatie	40
6	Beantwoording van de onderzoeksvragen	45
7	Samenvatting en conclusie	49
8	Literatuur	51
	Bijlagen	53

Afb. 1 Ligging van het plangebied.

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van Rasenberg Projectontwikkeling bv werd door het Bureau Cultureel Erfgoed (BCE) van de gemeente Breda, in samenwerking met Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie (BAAC bv) te 's-Hertogenbosch, een archeologisch onderzoek verricht. Het betrof hier de inventariserende fase door middel van proefsleuven op de locatie Markendaalseweg 35 t/m 41 in de gemeente Breda. Aanleiding tot het onderzoek was de geplande sloop van onder andere het voormalige horecapand Satéhut (van de gelijknamige keten), en de daarop volgende nieuwbouw van een horecagelegenheid en appartementencomplex op deze locatie.

Op basis van een door BCE uitgevoerd archeologisch bureauonderzoek bleek dat het plangebied op of nabij het tracé van de middeleeuwse stadsmuur gelegen was. Besloten werd tot het uitvoeren van een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven voorafgaand aan de nieuwbouw.¹ Er werd gekozen voor deze vorm omdat, op basis van informatie van de initiatiefnemer, de ingreep beperkt zou blijven tot het boren van een aantal schroefpalen waarop het overige deel van de fundering geconstrueerd zou worden. Met deze werkwijze zou grotendeels in situ behoud van een stukje Bredase binnenstad kunnen worden gerealiseerd. Gaandeweg het gravend onderzoek bleek deze strategie niet langer uitvoerbaar.

Voorzien werd in het graven van een enkele proefsleuf van beperkte diepte om de veertiende-veertiende eeuwse stadsmuur, die binnen het plangebied verwacht werd, te lokaliseren. Verwacht werd dat deze zich binnen de eerste halve meter zou aftekenen. Daarna zou de nieuwbouw worden gefundeerd middels schroefpalen waarbij de locatie van de stadsmuur zou worden ontzien.

Na afronding van de eerste fase bleek de stadsmuur niet binnen het bereik van het bouwplan te liggen. Wel werden verschillende muurwerken en vloeren aangetroffen van gebouwen langs de Nieuwe Weg. Deze resten dateerden waarschijnlijk vooral uit de zestiende eeuw en later, maar laatmiddeleeuwse resten onder de vloeren konden niet worden uitgesloten. De vloer- en muurdelen konden als gevolg van het palenplan voor de nieuwbouw helaas niet gespaard worden.² In overleg tussen de opdrachtgever en de bevoegde overheid werd besloten om het veldwerk binnen het bestaande Programma van Eisen uit te breiden.

Contactpersoon voor de opdrachtgever was de heer B. van Gils, contactpersoon

1 Koopmanschap 2007.

2 Dit met uitzondering van de aangetroffen oven en stookvloer.

voor het Bureau Cultureel Erfgoed van de gemeente Breda was de heer drs H. Koopmanschap. Contactpersoon voor het Bevoegd gezag was de heer drs. J. Hendriks, hoofd Bureau Cultureel Erfgoed en gemeentelijk archeoloog. Het onderzoek werd uitgevoerd van 30 mei tot 15 juni 2007, conform de richtlijnen Bureau Cultureel Erfgoed Breda en de KNA versie 3.1.³

1.2 Ligging van het plangebied

Het plangebied is gelegen aan de Markendaalseweg in de gemeente Breda. Aan de zuid- en oostzijde wordt het begrensd door een bestaande parkeergarage, aan de westzijde door de Nieuweweg (voormalige Markendaalseweg). De noordelijke begrenzing wordt gevormd door het bestaand bouwblok Nieuweweg 1 t/m 33, terwijl een deel van de oostzijde wordt gevormd door de bestaande achterbouw van de bebouwing aan de Tolbrugstraat. Het achtererf van het pand Tolbrugstraat 11 maakt eveneens onderdeel uit van het plangebied. Dit gedeelte was tijdens de uitvoering van het onderzoek echter niet beschikbaar.

Oorspronkelijk maakte het plangebied deel uit van de achtererven van de bebouwing aan de Tolbrugstraat en grensde aan de laatmiddeleeuwse stadsmuur.

1.3 Leeswijzer

In het navolgende wordt verslag gedaan van het uitgevoerde archeologisch onderzoek. Daarbij worden eerst in hoofdstuk 2 de verschillende achtergronden van het plangebied belicht, waarbij wordt ingegaan op de geologische en bodemkundige, de archeologische en de historische gegevens. In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksvragen waar het onderzoek een antwoord op moet geven verwoord. De gevolgde werkwijze wordt in hoofdstuk 4 uiteengezet. In hoofdstuk 5 worden de resultaten gepresenteerd. Daarbij wordt ingegaan op de bodemopbouw van het plangebied. Vervolgens worden de archeologische grondsporen en vondsten beschreven. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een interpretatie van de onderzoeksgegevens. In hoofdstuk 6 worden de onderzoeksvragen beantwoord in zoverre als de resultaten dat toelaten. Het rapport wordt afgesloten met een samenvatting en conclusie (hoofdstuk 7).

3 Centrale Commissie van Deskundigen (CCvD) Archeologie 2006.

1.4 Administratieve gegevens

Provincie:	Noord-Brabant
Gemeente:	Breda
Plaats:	Breda
Toponiem:	Satéhut / Markendaalseweg 35 t/m 41
Datum onderzoek:	30 mei – 15 juni 2007
BAAC projectnummer:	A-07.0235/A-07.356
Breda projectcode:	BR-73-07
Centrum coördinaten:	112376 / 400049
Oppervlakte plangebied:	880 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied:	880m ²
Complextypen:	bewoning; ambachtelijke activiteiten
Datering:	Nieuwe Tijd
Archis-onderzoeksmeldingsnr.:	22827
Soort onderzoek:	Opgraving
Opdrachtgever:	Rasenberg Projectontwikkeling bv Contactpersoon: B. van Gils Postbus 3551 4800 DN Breda
Bevoegde Overheid:	Bureau Cultureel Erfgoed, gemeente Breda Contactpersoon: drs. J. Hendriks Claudius Prinsenlaan 10 Postbus 3920 4800 DX Breda
Bewaarplaats documentatie en vondsten:	momenteel BAAC-kantoor te 's-Hertogenbosch; worden t.z.t. overgedragen aan het Archeologisch Depot van de gemeente Breda.

2 Achtergrond

2.1 Geologische en bodemkundige achtergrond

Uit geologische en bodemkundige kaarten kan worden afgeleid dat het plangebied deel heeft uitgemaakt van het dal van de Mark.⁴ Het ligt in het oostelijk deel van dit beekdal, nabij de gekende laatmiddeleeuwse (voormalige) bedding van de rivier. Verder oostelijk van het plangebied komen lage en hoge dekzandruggen voor. Hierop is een deel van de middeleeuwse stadskern van Breda ontstaan. In het zuidelijke deel van het plangebied lag een kleine kreek, de Mosselkreek, die later gekanaliseerd werd. Mogelijk ligt een deel van de oorspronkelijke bedding van deze kreek in het plangebied. Meer naar het westen liggen de lagere en dus nattere beemden. In bodemkundig opzicht is er in het plangebied geen kartering uitgevoerd vanwege de ligging binnen de bebouwde kom van Breda.

2.2 Archeologische achtergrond

De in de omgeving van het plangebied bekende archeologische vindplaatsen betreffen vooral bewoningssporen uit de 12de – 15de eeuw en sporen van latere industriële activiteiten. Hierbij onder andere een terrein met diverse afvalkuilen met laatmiddeleeuws pottenbakkersafval. In een wat ruimere omgeving is vooral het onderzoek rondom de Tolbrug van belang. Recent zijn hier diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd, waarbij delen van zowel de oude kademuur als van de stadsmuur konden worden onderzocht. Deze onderzoeken reikten tot op enkele meters ten noordwesten van het huidige onderzoeksgebied.⁵

Ook ten zuidoosten van het plangebied werden langs de Markendaalseweg delen van de oude stads- en kademuuren aangetroffen. In hoeverre het tracé van de stadsmuur in het plangebied aanwezig is bij aanvang van het archeologisch onderzoek aan de Markendaalseweg 35 tot en met 41 onduidelijk.

2.3 (Cultuur)historische achtergrond

Het plangebied ligt in het zuidwestelijke deel van de laatmiddeleeuwse stadskern, nog juist binnen de middeleeuwse ommuring. Aanvankelijk behoorde het tot de achtererven van de panden aan de Tolbrugstraat. Na de sloop van de middeleeuwse stadsmuur werd een viertal panden gebouwd, die aan de door de sloop ontstane Nieuwe weg gelegen waren. Dit moet in de loop van de 16de eeuw hebben plaatsgevonden.⁶ Onduidelijk is of en zo ja welke activiteiten er

⁴ Voor deze gegevens en hierna zie: Koopmanschap 2007.

⁵ Jayasena 2004 (Tolburg); Spijker & Ilson 2005 (Nieuwe Haven).

⁶ Het verdwijnen van de laatmiddeleeuwse stadsmuur voor dit deel van Breda wordt in de eerste helft van de zestiende eeuw geplaatst.

op het terrein hebben plaatsgevonden voorafgaand aan deze bebouwing. In de loop van de eeuwen daarna hebben in het bouwblok meerdere aanpassingen plaatsgevonden.

Tijdens de begeleiding van de havenwerken in 2005 werden tot enkele tientallen meters ten noordwesten van het plangebied nog resten van de kade- en stadsmuur waargenomen. Het was bekend dat de stadsmuur vanaf dat punt een knik maakte in zuidoostelijke richting, maar het precieze tracé is niet bekend. Buiten de stadsmuur werd de gracht aangesneden. De stadsmuur wordt daarom verwacht tussen het tracé van de nieuwe Mark en het voorliggend plangebied. Op de kadastrale minuut (afbeelding 2) is te zien dat het plangebied deel uitmaakt van een bedrijfspand dat verbonden is met Tolbrugstraat 7.⁷ Het gaat hier om de gewezen brouwerij de Laars, die later als naam 's-Hertogenbosch zal voeren. De oudste gekende akte waarin het complex (Tolbrugstraat en bedrijfsdeel) beschreven staat dateert van 11 mei 1541. Op dat moment verkoopt de familie van den Hanenberch het complex aan meester Frans van den Hanenberge Walravenszone. Het complex was daarvoor in eigendom van de moeder van de verkopende partij. Het complex bestond op dat moment uit de volgende elementen: de gehele huizinge, mouthuis, brouwhuis, houthuis, plein, hovinge, en erfenisse, met de weg en de poort en alle andere toebehoorten. Uit dezelfde akte leren we ook dat er langs de voormalige stadsmuur een weg lag die eigendom was van de stad.

Afb. 2 De kadastrale minuut (1824-1832) met omkaderd het plangebied.

Uit 1637 dateert een volgende akte waarin het complex genoemd wordt. In dat jaar wordt het complex verkocht aan Louijs Jacob Franssen van t'Santerbuijten en Johanna Borremans zijn huisvrouw. Het bestaat dan uit de huizinge, oliemolen, zeperij, poortkamer, achterhuis, logie (loods), plein, hovinge, bleekveld en alle toebehoorten. Uit de doorsteken schepenbrieven, de eigendomspapieren, blijkt dat het complex behalve in 1541 ook in 1608 van eigenaar is veranderd. De laatst bekende verkoop van (delen van) het complex dateert uit 1664. In maart van

⁷ Dit en het volgende is ontleend aan Otten 2006.

dat jaar wordt het complex, dan bestaande uit de huizinge, oliemolen, zeperij, poortkamer, achterhuis, logie, plein, hovinge, bleekveld en al zijn toebehoorten, verkocht aan Geerit de Wijse. Het complex draagt dan in ieder geval de naam 's-Hertogenbosch.

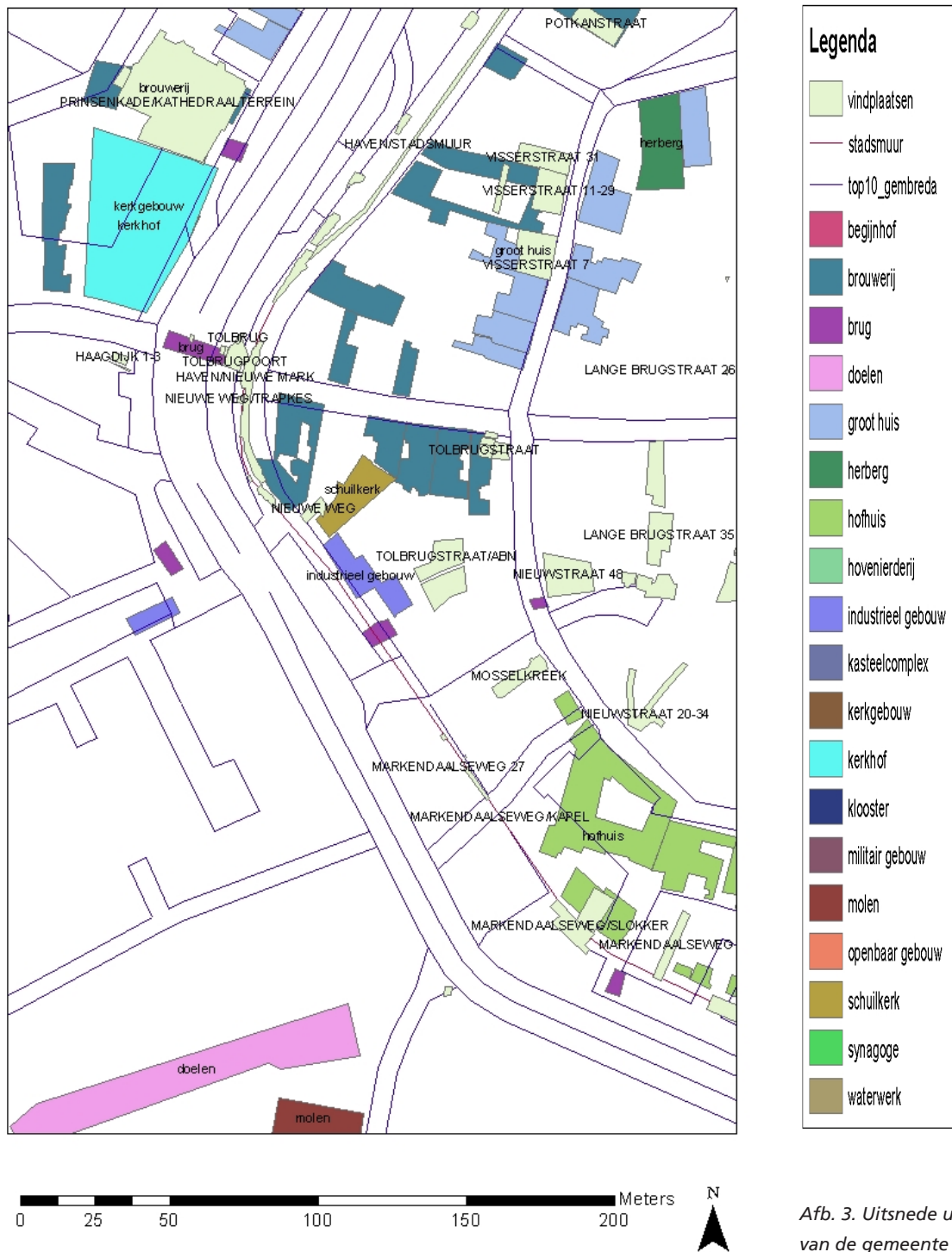
In 1652 was er ter hoogte van het voormalige pand aan de Tolbrugstraat 9 (gesloopt en onderdeel van de huidige parkeergarage) een schuilkerk gevestigd in de vroegere brouwerij achter het huis "de Vijf Ringen".⁸ In 1672 werd het pand verbouwd om in 1709 uiteindelijk gesloopt te worden. Op deze plaats werd daarna een nieuw kerkgebouw gebouwd, bedoeld als kerk maar als schuilkerk van de buitenzijde niet als zodanig herkenbaar.

Op basis van de historische en cultuurhistorische gegevens kan worden gesteld dat het opgegraven areaal reeds vanaf de zestiende eeuw een bedrijfsmatig gebruik heeft gekend. Door de in de verkoopakten genoemde elementen is een deel van de ontwikkeling van het achterterrein van de Tolbrugstraat 7 goed te volgen. In deze ontwikkeling valt op dat er tussen 1541 en 1637 een aantal elementen verdwijnt en nieuwe worden toegevoegd. Hierin is de omvorming te zien van een brouwerij naar een zeepziederij. Het voorkomen van een brouwerij in de zestiende eeuw is overigens niet opmerkelijk: in de zestiende eeuw stonden er aan de zuidzijde van de Tolbrugstraat niet minder dan vijf brouwerijen. Al deze brouwerijen grensden met hun achterzijde de rivier de Mark of aan de Mosselkreek.

2.4 Archeologische verwachting

Bij aanvang van het archeologische onderzoek werd verwacht dat een deel van het tracé van de middeleeuwse stadsmuur mogelijk over het plangebied ligt. Dit heeft dan voornamelijk betrekking op het westelijke deel van het plangebied, direct aan de Nieuwe weg gelegen. Anders dan verwacht bleek, gedurende de veldfase, dat er meer gebouwresten van de historische bewoning uit de zestiende eeuw en later bewaard waren gebleven. Hiervoor geldt dat resten van industriële en ambachtelijke activiteiten van laatmiddeleeuwse pottenbakkers, bierbrouwers e.d. worden verwacht, waarbij mogelijk delen van de in de akten genoemde elementen in de ondergrond bewaard zijn gebleven. Onduidelijk is ook in hoeverre nog resten in de vorm van kelders, beer- en waterputten en ander muurwerk aanwezig zijn. Resten van havenactiviteiten, zoals aangetroffen ten noorden van het plangebied worden niet verwacht, maar kunnen niet worden uitgesloten.

8 Otten 2006, 1.

Afb. 3. Uitsnede uit de CHI van de gemeente Breda

3 Onderzoeksvragen

Algemene doelstelling van het archeologisch onderzoek aan de Markendaalseweg was het geven van inzicht omtrent de locatie, aard, omvang, datering en conservering van de aanwezige bewoningssporen.

Meer specifiek werd als onderzoekskader in het Programma van Eisen aangestipt dat er reeds in de late middeleeuwen havenactiviteiten ten noorden van het plangebied hebben plaatsgevonden. Onduidelijk was of deze havenactiviteiten of daarmee samenhangende activiteiten zich tot het betroffen plangebied hebben uitgestrekt. Ook diende het archeologisch onderzoek inzicht te geven omtrent de aanwezigheid en een eventueel verloop van de stadsmuur en stadsgracht ter plaatse van het plangebied.

Onduidelijk daarbij was in hoeverre de stadsgracht zich als zodanig zou laten herkennen ten opzichte van de natuurlijke bedding van de rivier de Mark. Voor de stadsmuur moest worden aangegeven waar de muur zich bevond, waarbij rekening moest worden gehouden met de verbreding van de muur naar het basement toe.

Bij het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen gesteld.⁹

*Zijn er archeologische sporen en/of vondsten in de bodem aanwezig?
Zo ja, tot welk complextype behoort de vindplaats en wat is daarvan de begrenzing?*

Hoe is de conservering en gaafheid van de sporen en/of vondsten?

Wat is de ouderdom van de aangetroffen sporen en/of vondsten?

Heeft de eventuele vindplaats een relatie met uit de omgeving bekende archeologische of historische locaties en welke is dat?

Wat is het belang van de vindplaats voor de lokale, regionale en nationale geschiedschrijving?

Wat is de samenhang tussen de nederzettingssporen en de ontwikkeling van het landschap?

Wat is de stratigrafie en bodemopbouw van de ondergrond?

Zijn er restanten van de schuurkerk binnen de begrenzing van het plangebied en zo ja waaruit bestaan deze en wat is hun exacte ligging?

9 Koopmanschap 2007, 6.

Wat is de ligging, datering, aard en oriëntering van eventueel aan te treffen perceleringen en rooilijnen?

Zijn er resten van middeleeuwse of nieuwe tijdse bebouwing binnen het plangebied en zo ja waar liggen deze en hoe kunnen deze geplaatst worden binnen de ontwikkeling van dit deel van de binnenstad van Breda?

Zijn er resten van de veertiende eeuwse stadsmuur aanwezig, en zo ja waar bevinden deze zich?

Zijn er versnijdingen of vertandingen in de stadsmuur binnen het plangebied zichtbaar en wat is het exacte verloop van de stadsmuur?

Zijn er resten binnen het plangebied aanwezig die verband (kunnen) houden met het laatmiddeleeuws pottenbakkerijbedrijf?

Zijn er sporen, vondsten of structuren aanwezig die zicht kunnen geven op de ontwikkeling en het gebruik van de (achter)erven van de Tolbrugstraat?

4 Werkwijze

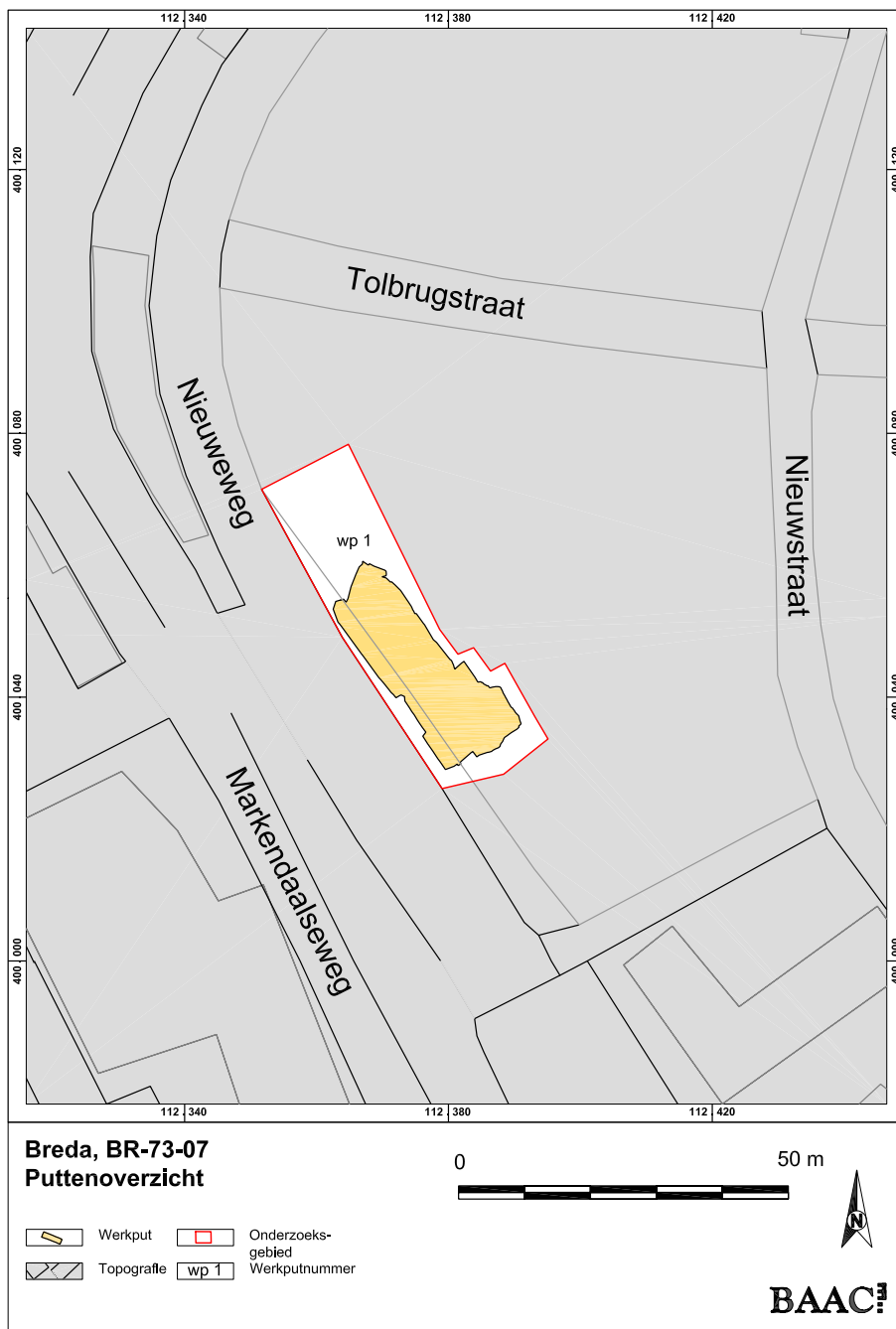
Het oorspronkelijk doel van het onderzoek was het vaststellen van de aan- of afwezigheid van (resten van) de middeleeuwse stadsmuur binnen het plangebied. Daarbij zou in eerste instantie zo weinig mogelijk recent muurwerk gedocumenteerd moeten worden, omdat het uitgangspunt een behoud in situ zou zijn. Dit betekende het boren van een aantal funderingspalen waarop de vloerconstructie van het gebouw zou worden geplaatst. Het boorpalenplan zou dan aan de onderzoeksresultaten worden aangepast.

Met deze doelstelling voor ogen werd begonnen met het aanleggen van een proefsleuf op de westelijke rooilijn van het plangebied, waar de stadsmuur vermoed werd.

Het opgravingsterrein werd voorheen afgedekt door een betonnen vloer, die vlak voor het onderzoek verwijderd is. Het archeologisch onderzoek is aan de zuidzijde begonnen. Omdat er al snel negentiende- en twintigste eeuwse muurwerk tevoorschijn kwam, waar de stadsmuur onder zou kunnen liggen, werd in overleg met de bevoegde overheid besloten dit muurwerk deels te verwijderen. Toen al snel bleek dat ook op een dieper niveau geen stadsmuur aanwezig was, werd de strategie aangepast.

Dit muurwerk bleek zich niet te beperken tot alleen de gegraven proefsleuf maar liep verder door in de richting van het oostelijke deel van het plangebied. Deze muurwerken conflicteerden met het palenplan van de nieuwbouw. Op verzoek van Rasenberg is daarna in overleg met de bevoegde overheid besloten de onderzoeksstrategie aan te passen. De inmiddels zichtbare keldergewelven en een mogelijke oven dienden, samen met alle andere nog aanwezige muurresten, gedocumenteerd te worden. De nadruk zou daarbij moeten liggen op de oudere structuren.

De opgravingsstrategie werd als volgt voortgezet: eerst werd de westelijke helft van het plangebied, over een breedte van circa acht meter, tot aan de noordelijke begrenzing onderzocht. Aan het noordelijke einde werd een veiligheidsstrook van circa 5 meter aangehouden in verband met de bestaande bebouwing aan de noordzijde van het plangebied. Na documentatie van de aanwezige muurresten werd de stort machinaal omgezet, en werd de oostelijke helft van het plangebied onderzocht. Ook hierbij werden de nodige veiligheidsmarges ten opzichte van de belendende percelen in acht genomen. In totaal werd op deze wijze een gebied van circa 10 x 34 meter = 340 m² opgegraven. Hierdoor werd circa 69% van het oorspronkelijke plangebied onderzocht (met uitzondering van het deel aan de Tolbrugstraat).

Afb. 4 Ligging van de werkput.

Er is gewerkt met een hydraulische kraan op luchtbanden met een gladde bak. Het aangelegde vlak werd getekend op schaal 1:20, gewaterpast en beschreven. De aanwezige muurdelen werden van een contextnummer voorzien, gefotografeerd en gedocumenteerd. Hierbij werden o.a. baksteenformaten, mortelsoort en andere detailgegevens genoteerd. Waar zinvol en informatief werden profielen aangelegd om de bodemopbouw te kunnen documenteren. De profielen werden eveneens getekend op schaal 1:20, gefotografeerd en de bodemlagen werden beschreven.

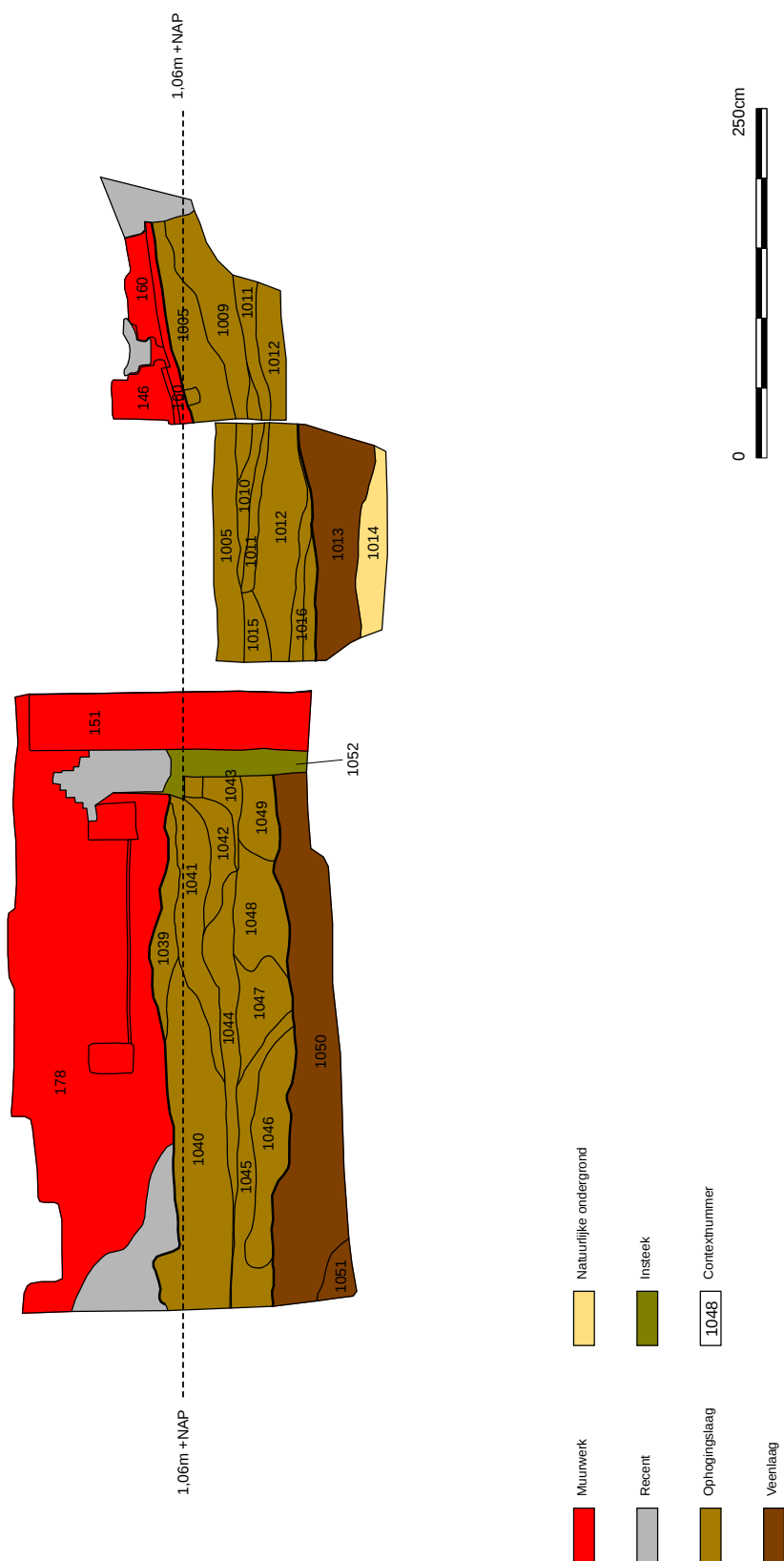
In eerste instantie is er één opgravingsvlak aangelegd waarbij alle zichtbare structuren zijn gedocumenteerd. Daarna werden de aanwezige keldergewelven uitgebroken en de vulling van de kelders weg gegraven. Dit om het binnendeel van de kelders te kunnen documenteren. De delen tussen de muurresten die niet als kelder gezien werden, werden niet verder verdiept.

Voor de in het eerste opgravingsvlak aangetroffen ovenvloer werd een aparte strategie gevolgd. Hiervoor werd het omringende (recente) muurwerk voorzichtig verwijderd en storende puinlagen werden afgegraven. Dit gedeelte van de opgraving is in een tweede vlaktekening vastgelegd, schaal 1:20, uitvoerig gefotografeerd en beschreven.

Breda, Saté-hut

BACÉ

Samengesteld Zuidprofiel

5 Resultaten

5.1 Bodemopbouw

Hoewel in meerdere delen van het plangebied kleinschalige indrukken omtrent de bodemopbouw verkregen konden worden, was het slechts op twee plaatsen mogelijk een samenhangend zuidprofiel te documenteren. Het meest oostelijke deel (profiel 8) werd aangelegd onder muur C-178, met een lengte van 4 meter, tussen muur C-198 in het oosten en C-151 in het westen. Dit werd tot 1,20 meter onder het muurdeel verdiept. Door het opkomende grondwater was verdere verdieping niet mogelijk. Het westelijke deel (profielen 2 en 3) was een circa 3,20 meter lang profiel op 40 cm ten noorden van muur C150, en lopend van 20 cm westelijk van muur C-151 tot aan de westelijke opgravingsgrens. Dit profieldeel liep gedeeltelijk onder westgevel C-149 door, maar kon door de beperkte ruimte niet verdiept worden. In oost – west richting ontbreekt een kolom van 60 cm ter hoogte van muur C-151. In zuid – noord richting liggen beide profieldelen echter ruim vijf meter uit elkaar.

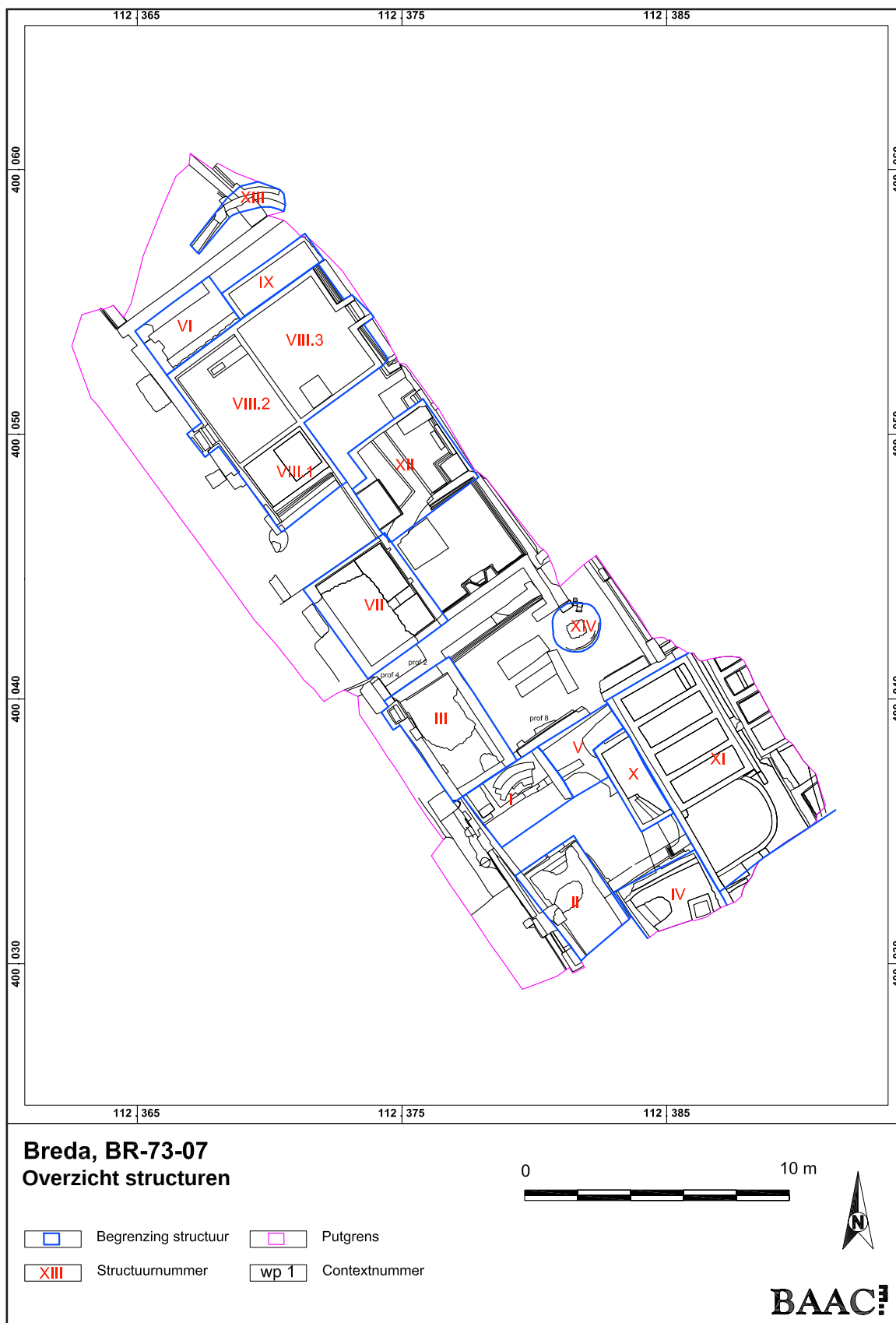
Met de nodige beperkingen kan de volgende algemene bodemopbouw ter plaatse van het onderzoeksgebied gereconstrueerd worden.

De bodem onder muur C-178 in het oostelijke profieldeel vertoonde een horizontaal gelaagde opbouw. De onderste laag in dit profiel, met een dikte van ruim 20 cm, bestond uit sterk humeus iets kleiig zand met aan de onderzijde een vaag waarneembare overgang naar een sterk moerige laag, die in het uiterste oostelijke deel van het profiel nog juist zichtbaar was. De bovenzijde van deze laag lag op 0.36 +NAP. De moerige en venige zandlaag kan gezien worden als het restant van de oorspronkelijke natuurlijke bodemopbouw. Het bovenste pakket, met een dikte van een meter direct onder de muur, bestond uit een complex van meerdere laagjes die een sterk verrommelde samenstelling hadden. Deze lagen moet een antropogeen karakter worden toegeschreven.

Aan de westzijde was de insteek van muur C-151 te zien, die door alle beschreven lagen heen gegraven was.

De oorspronkelijke bodem is nergens aangetroffen. In het profieldeel dat vijf meter noordelijk en 60 cm westelijk gedocumenteerd kon worden kon de bovenkant van de (een?) venige laag vastgesteld worden op 0,06 +NAP, met andere woorden, met 30 cm aflopend over 60 cm. Deze laag was hier 20 cm dik en lag op een grijze zandlaag, die hier als onderste laag van het profiel gedocumenteerd werd. Het pakket boven de veenlaag bestond eveneens uit meerdere, deels verrommelde, laagjes van antropogene oorsprong, en vertoonde ook hier een horizontale gelaagdheid.

*Afb. 5 Samengesteld
zuidprofiel.*

In het westelijk hiervan gelegen laatste profieldeel kon alleen nog maar het antropogene pakket vastgesteld worden, daar de beperkte ruimtelijke omstandigheden een verdieping van dit profiel niet toelieten. De venige laag kon dus niet worden bereikt. Opvallend was wel dat het antropogene pakket hier een in westelijke richting oplopende gelaagdheid vertoonde. Mogelijk dat het hier om een deel van het wallichaam gaat dat mogelijk vooraf gaat aan de veertiende eeuwse stadsmuur. Bij de interpretatie wordt hier nader op ingegaan.

5.2 Structuurbeschrijvingen

Bij de opgraving werden verschillende muurresten, keldertjes en andere sporen van bebouwing aangetroffen. Omdat er slechts een beperkte tijd voor de uitwerking van het onderzoek beschikbaar was, is besloten te volstaan met het beschrijven van de belangrijkste structuren die in het veld te onderscheiden waren. De jongere gedeelten van de sporen kregen hierdoor minder aandacht, maar zijn wel in de velddocumentatie opgenomen. In totaal werden 15 structuren onderscheiden (zie tabel 1) die in het hiernavolgende beschreven worden.

STRUCTUUR	OMSCHRIJVING	CONTEXTNR.	DATERING
I	Oven	C-123	16 ^{de} – 18 ^{de} eeuw
II	Gewelfkelder 1	C-112	18 ^{de} eeuw
III	Gewelfkelder 2	C-156	18 ^{de} eeuw
IV	Gewelfkelder 3	C-172	18 ^{de} eeuw
V	Gewelfkelder 4	C-175	18 ^{de} eeuw
VI	Gewelfkelder 5	C-136	18 ^{de} eeuw
VII	Kelderdeel 1	C-144/C-158	19 ^{de} /20 ^{ste} eeuw
VIII	Keldercomplex 2	C-243	19 ^{de} /20 ^{ste} eeuw
IX	Kelderdeel 3	C-247	19 ^{de} /20 ^{ste} eeuw
X	Kelderdeel 4	C-182	19 ^{de} /20 ^{ste} eeuw
XI	Gijlkuipen	C-191/C-195	19 ^{de} /20 ^{ste} eeuw
XII	Binnenterrein	C-231	19 ^{de} /20 ^{ste} eeuw
XIII	Gootje	C-249	19 ^{de} eeuw?
XIV	Put met koepel	C-230	19 ^{de} eeuw
XV	Gevels	Meerdere	18 ^{de} /20 ^{ste} eeuw

Tabel 1. Overzicht van de uitgedeelde structuurnummers, de omschrijving van de betreffende structuur, de belangrijkste contextnummers en de globale datering.

Afb. 6 Opgravingsplattegrond met overzicht van de structuren.

Structuur I: zestiende- of zeventiende-eeuwse oven

Contextnummer:

C-123, bovenkant op 2,20 m +NAP.

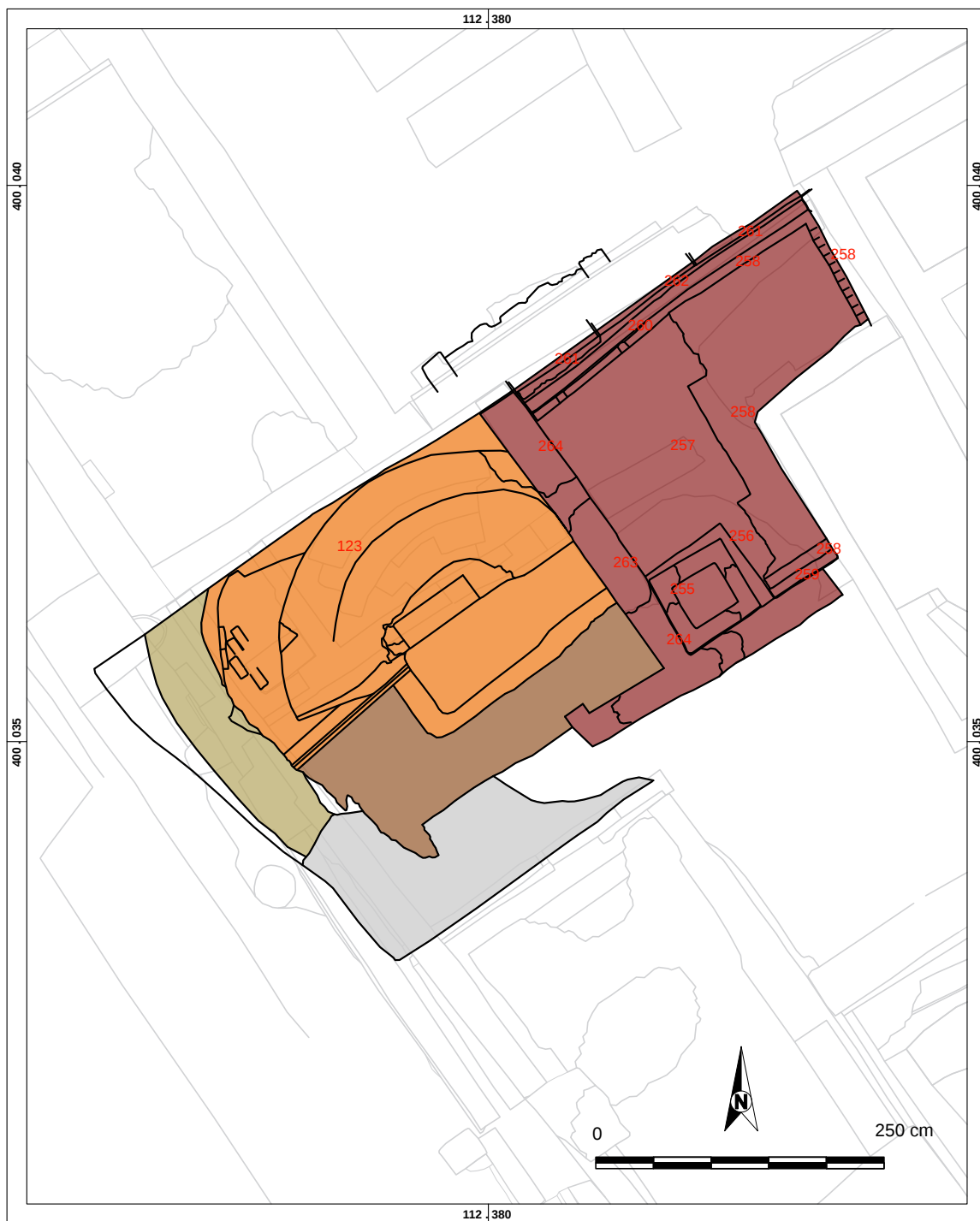
In het eerste vlak was deze herkenbaar als een halfronde ovenmantel met een totale breedte van circa 1 meter, uit rode IJsselsteentjes, met baksteenformaat 17 x 7,5 x 4 cm, die in de leem gelegd waren. Door hitte inwerking was te zien dat de leem aan de binnenzijde rood verbrand was en naar buiten toe steeds lichter werd. Structuur 1 werd aan de zuidzijde verstoord door muurwerk C-121, aan de oostzijde door muurwerk C-181 en aan de westzijde door muurwerk C-163.

Afb. 7 Structuur I, restant van een zestiende- of zeventiende eeuwse oven.

Bij het verder blootleggen van de oven bleken deze verstoringen aan de oost- en westzijde niet erg diepgaand te zijn. Alleen aan de zuidzijde bleek dat de aanleg van kelder Structuur II een groot gedeelte van de oven verstoord heeft. Wat overbleef was de noordelijke helft van een ronde ovenmantel met een maximale diameter van 3,20 meter. Op een dieper niveau, op 1,05 m +NAP, kwam direct zuidelijk van de ovenmantel een oost – west gericht stookkanaal tevoorschijn. Het oostelijk deel van dit stookkanaal had een breedte van 50 cm over een lengte van 60 cm. Verder in westelijke richting verbreedde dit zich tot ruim 60 cm. Dit deel was nog 1,20 meter lang. Aan de noord- en westzijde werd de vloer van het stookkanaal begrensd door een iets verhoogd gemetselde steenrand, met een breedte van circa 20 cm. De bovenkant hiervan lag op 1,17 m +NAP aan de noordzijde en 1,08 +NAP aan de zuidzijde. Aan de oostzijde werd de ovenmantel begrensd door muurwerk C-264, terwijl het stookgat later was dichtgezet door muur C-263. Ovenmantel en muur C-264 waren vertand in elkaar gemetseld. Direct ten oosten hiervan bevond zich structuur V, een gewelfkelder die oorspronkelijk mogelijk als stookruimte heeft gefungeerd. Aan de noordzijde bevindt zich de mogelijk oorspronkelijke ingang van deze ruimte.

Afb.8 Structuur I in het tweede vlak.

Breda, Satéhut Oven in het tweede vlak

Oven	Insteek	Vlak 1
Structuur V	Recent	123 Spoomummers vlak 2
Bodem onder oven	Vlak 2	

BAAC

In de ovenmantel was op een hoogte van 1,73 +NAP aan de zijde van het stookkanaal een klein plateau waarneembaar. Dit plateau had een maximale breedte van 35 cm, waarbij de zuidelijke rand iets verdiept was over een breedte van 5-6 cm. Op deze uitsparing heeft waarschijnlijk een rooster gelegen. Een gedeelte van het plateau zou ook door afbraak ontstaan kunnen zijn. Bij het vrijleggen van de ovenmantel aan de westzijde kwam op 1,26 +NAP een insteek tevoorschijn. De vulling ervan bestond uit lichtgrijs gevlekt zand. De coupe bleek de insteek uit meerdere lagen grijs en bruin gevlekt zand te bestaan. Hierbij kon de onderkant van de ovenmantel op 0,56 +NAP bepaald worden. In relatie tot de oven konden geen vondsten geborgen worden. Op basis van de gebruikte baksteenformaten kan deze oven vermoedelijk in de zestiende of zeventiende eeuw worden gedateerd.¹⁰ Zijn functie is niet duidelijk: mogelijk betreft het een bierbrouwersoven, maar andere ovenfuncties zijn evengoed denkbaar. Vanwege het uitzonderlijke, vrijwel complete, karakter van de vondst van een oven op deze locatie binnen de stad Breda is er voor gekozen de oven te behouden. Daarom is er geen verder onderzoek naar de oven uitgevoerd en zijn de aanwezige resten intact gelaten. Tijdens de realisatie van de nieuwbouw is de oven (structuur I) en het grootste gedeelte van de stookruimte (structuur V) behouden gebleven. Ten behoeve van een funderingspaal is alleen de noordoostelijke hoek van de stookruimte verwijderd. De oven is afgedekt en vervolgens is de ontstane ruimte tot aan de kruipruimte aangevuld met schoon zand.

Structuur II: gewelfkelder 1

Contextnummers:

C-112, gewelf, bovenkant op 2.49 +NAP.

C-118/C-119, oostelijke keldermuur op 2.21 +NAP.

C-116/C-117, noordelijke keldermuur op 2.29/2.10 +NAP.

C-105, westelijke keldermuur op 2.38 +NAP.

In de zuidwesthoek van het opgravingsareaal was in het eerste vlak een zuid – noord georiënteerd gewelf (C-112) aanwezig. De breedte ervan bedroeg 2.60 meter, terwijl de aanwezige lengte 4 meter was. De zuidelijke begrenzing lag buiten het opgravingsareaal.

De opvulling tussen het gewelf en de westelijke muur lag op 2.14 +NAP. Het gewelf was opgebouwd uit staand gemetselde gele baksteentjes (IJsselsteentjes) met afmetingen 16 x 8 x 4 cm. De vloer van de kelder lag op 0.35 +NAP. De vulling van de kelder bestond voornamelijk uit baksteenpuin. De muren van de kelder waren anderhalf steens breed, waarbij door de aanwezige mortel en pleisterlagen de baksteenformaten niet bepaald konden worden.

Aan de westzijde werd de relatie met muurdeel C-105 vertroebeld door muur C-110, die onderdeel uitmaakt van de voorgevel (zie structuur XV).

Binnen de kelder werd op het noordelijk einde, circa 20 cm voor noordelijke muur C-116/C-117, een muur aangetroffen op 2,35 +NAP. Dit muurtje fungeerde mogelijk als een latere dichtzetting van de noordwand van de kelder.

Datering van de kelder is onduidelijk. Aan de hand van IJsselsteentjes mogelijk 18de eeuws. Er werden geen aanwijzingen voor een specifieke functie gevonden.

10 Van der Venne 2008.

Structuur III: gewelfkelder 2

Contextnummers:

C-156, gewelf op 2.27 +NAP.

C-151, oostelijke muur op 2.21 +NAP.

C-152, zuidelijke muur op 2.35 +NAP.

C-153, westelijke muur op 2.40 +NAP.

C-150, noordelijke muur op 1.15 +NAP.

C-155, kelderlicht in de noordwest hoek.

Ongeveer 3,5 meter ten noorden van structuur II was een eveneens zuid – noord georiënteerd gewelf aanwezig. De afmetingen van deze kelder bedroegen globaal 4.65 x 2.90 meter (buitenwerks) en 3.90 x 2.10 meter binnenwerks. Het gewelf was halfrond gemetseld met staande, gele IJsselsteentjes met een lengte van 17 cm. De breedte van de muren, eveneens met IJsselsteentjes gemetseld, varieerde van 35 tot 45 cm. De baksteenformaten hiervan waren door de aanwezige mortel en pleisterlagen niet bepaalbaar. De vulling van de kelder bestond uit bouwpuin, mortelresten en zand.

In de noordwest hoek was een kelderlicht aanwezig, met buitenwerkse afmetingen van maximaal 70 x 80 cm, en binnenwerkse afmetingen van 45 x 60 cm. Dit kelderlicht liep af van 1.59 +NAP aan de buitenzijde naar 1.43 +NAP aan de binnenzijde.

Datering van de kelder op basis van de aanwezige IJsselsteentjes ligt in de 18de eeuw.

Structuur IV: gewelfkelder 3

Contextnummers:

C-172, gewelf op 2.10 +NAP.

C-221, westelijke muur op 1.98 +NAP.

C-187, noordelijke muur op 1.69 +NAP.

C-173/C-221, stortkoker in de zuidwest hoek.

Iets ten zuidwesten van structuur II werd een oost – west georiënteerd keldergewelf aangetroffen. Doordat het zuidelijk gedeelte van de kelder buiten het opgravingsareaal lag en de oostzijde door recent muurwerk verstoord was konden de afmetingen van de kelder niet bepaald worden. Het in de werkput aanwezige gedeelte bedroeg circa 2 x 3 meter.

Het gewelf bestond uit staand gemetselde gele IJsselsteentjes met afmetingen van 16/17 x 8/8,5 x 4/4,5 cm. In een gat in de koepel kon de onderkant van de top van het gewelf vastgesteld worden op 1.96 +NAP. De aanzet van de gewelfboog aan de noordelijke muur begon op 1.80 +NAP. Deze gewelfaanzet staat echter koud tegen noordelijke muur C-187, zodat deze toewijzing onzeker is.

In een gat in de koepel was aan de westzijde van de kelder een muur aanwezig (C-221), waarbij echter door de afwijkende oriëntatie van deze muur ten opzichte van de overige keldermuren de toewijzing van C-221 als westelijke keldermuur onzeker is. Mogelijk moet deze muur als een latere dichtzetting van de oorspronkelijke westelijke muur beschouwd worden. De vulling van de kelder bestond voornamelijk uit bouwpuin en zand. De vloer werd aangetroffen op 0.62 +NAP. Zowel de vloer als de muren bestonden uit in doorsnede iets kleinere gele

baksteentjes dan die uit de koepel, met globale baksteenformaten van 16/16,5 x 6,5/7 x ?. De storkoker in de zuidwest hoek had buitenwerkse afmetingen van 70 x 80 cm en binnenwerkse afmetingen van 50 x 60 cm. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de zuidelijke begrenzing van de storkoker zich ook buiten het opgravingsareaal bevond.

Datering op basis van de aanwezige IJsselsteentjes in de 18de eeuw.

Er werden geen aanwijzingen aangetroffen voor een specifieke functie van deze kelder.

Structuur V: gewelfkelder 4

Contextnummers:

C-175, gewelf op 2.05 +NAP.

C-181, westelijke muur op 2.24 +NAP.

C-257/C-258, vloerdelen op respectievelijk 0.61 en 0.66 +NAP.

Direct ten oosten van structuur I lag een oost – west georiënteerde gewelfkelder.

Van het gewelf waren echter nog maar kleine delen aanwezig. In de zuidoost hoek was het gewelf verstoord door een latere kelder, structuur X. Maar ook de noordwest hoek van het gewelf was verstoord. De relatie met de als westelijke muur aangeduide context C-181 is onduidelijk. Dit is mogelijk een ondiep gefundeerd deel van een binnenmuur dat boven op de koepel lag.

Eronder bevond zich C-263/C-264, die als dichtzetting van het stookgat van oven structuur I werd gezien. De gewelfaanzet C175 stond koud tegen muur C-264.

Aan de oostzijde was het gewelf verstoord door muurwerk C-168. Door al deze verstoringen was het opnemen van betrouwbare afmetingen van deze kelder niet mogelijk.

Het restant van het gewelf bestond uit staand gemetselde gele IJsselsteentjes

Afb. 9 Structuur V, gewelfkelder 4 in het vlak.

met als baksteenformaat 16,5 x 8 x 4. Het gewelf was gemetseld met zandige kalkmortel.

De noordelijke keldermuur was in het eerste vlak niet herkenbaar, hier werd alleen de aanzet van het gewelf waargenomen. Bij nader onderzoek konden in de noordelijke keldermuur drie onderdelen worden herkend: context C-258, een iets opstaande rode bakstenen rand langs de vloer, op 0.71 +NAP; context C-260, een versnijding van 5 cm breed op 0.85 +NAP; context C-261, een dichtzetting op 1.28 +NAP tussen het gewelf en muur C262, die dan als noordelijke keldermuur gezien moet worden.

De keldervloer bestond uit twee delen: context C-257 in het westelijk deel, bestaande uit rode bakstenen, en context C258 in het oostelijk deel, bestaande uit kleine tegels met afmetingen van 12,5 x 12,5 x 1,5 cm. In de noordwest hoek van de keldervloer is een klein putje gedocumenteerd onder context C-255, met buitenwerkse afmetingen van 70 x 75 cm, en binnenwerkse afmetingen van 40 x 45 cm. Het putje bestond uit een bepleisterd vloertje op 0.68 +NAP, met daaromheen een gemetselde wand uit rode bakstenen, met het hoogst aanwezige punt op 0.90 +NAP. Dit putje was door een smalle reep grijs zand van de keldervloer gescheiden. De kelder heeft oorspronkelijk mogelijk als stookruimte voor oven structuur I gefungeerd. Later bij het buiten gebruik raken van de oven is deze ruimte omgebouwd tot een overwelfde kelder. Waarschijnlijk is dit putje er toen ingezet, maar met welke functie is onduidelijk. Er werden geen aanwijzingen aangetroffen voor een specifieke functie waarvoor deze kelder werd benut.

Structuur VI: gewelfkelder 5

Contextnummers:

C-136, gewelfrestant op 2.32 +NAP.

C-134, vloerrestant op 0.91 +NAP.

C-135, insteek met onduidelijke functie op 0.80 +NAP.

In de noordwestelijke hoek van het opgravingsareaal bevond zich een oost – west georiënteerde gewelfkelder, waarvan nog slechts minimale resten aanwezig waren. Van het gewelf resteerden nog slechts enkele steenlagen aan de westzijde, waarbij kon worden vastgesteld dat het was gemetseld uit staande gele IJsselsteentjes, waarbij de formaten niet konden worden opgenomen. Van de gewelfboog was nog 40 cm aanwezig, de in het opgravingsvlak aanwezige breedte bedroeg circa 2 meter, maar de oorspronkelijke afmetingen konden door de vele verstoringen niet bepaald worden. Het noordelijke deel van dit gewelf, inclusief de noordelijke keldermuur, was door een recent oost – west georiënteerd riool verstoord. Aan de zuidzijde bevond zich keldercomplex structuur VIII. De rest van het gewelf was volledig verdwenen. Ook van de keldermuren resteerde niets meer: aan de oostzijde verstoord door structuur IX, terwijl aan de westzijde de relatie met muur C-129, de voorgevel, onduidelijk is.

Van de keldervloer resteerde nog een rijtje plat gelegde rode bakstenen langs de zuidzijde, tegen muur C-133 van structuur VIII. De relatie tussen de vloer en deze muur kon echter niet worden vastgesteld. De bodem onder de keldervloer bestond uit donkerbruin grijs zand, waarin insteek C-135 aanwezig was. Deze

insteek werd geassocieerd met muur C-133 van structuur VIII. Hierbij moet opgemerkt worden dat de bakstenen vloerresten op deze insteek gelegen zijn, waardoor structuur VIII ouder moet zijn dan de onderhavige kelder. Datering van deze structuur is onduidelijk.

Structuur VII: kelderdeel 1

Contextnummers:

C-144, noordelijke muur op 2.39 +NAP.

C-157, oostelijke muur op 2.56 +NAP.

C-146, zuidelijke muur op 2.32 +NAP.

C-145, restant van de westelijke muur op 2.33 +NAP.

C-158/C-159, vloerdelen op 0.91 +NAP.

C-1008, bodem onder de vloer.

Ongeveer een meter ten noorden van gewelfkelder structuur III bevond zich een zuid – noord georiënteerde rechthoekige kelder met afmetingen van circa 4.20 x 3.80 meter (buitenwerks) en 3.70 x 3.00 meter (binnenwerks). De binnenzijde van de aanwezige muurdelen was bepleisterd en wit gekalkt, waardoor, mede door de aanwezige cementresten, de baksteenformaten niet kon worden opgenomen. De muren waren gemetseld met rode bakstenen met cement. Een groot deel van de (zuid)westelijke zijde van deze kelder was bij het aanleggen van de werkput vergraven. Hiertoe was besloten omdat bij het aanleggen al snel duidelijk was dat dit een jongere kelder betrof, waar mogelijk nog resten van de veronderstelde stadsmuur onder zouden kunnen liggen (wat overigens niet het geval bleek te zijn). In dit kader werd ook een deel van de keldervloer vergraven, waardoor de volgende opbouw vastgesteld kon worden: de bovenste laag bestond uit twee lagen rode baksteen (tussen 0.90 en 0.77 +NAP), daaronder een laag van twee lagen gele bakstenen (tussen 0.77 en 0.60 +NAP), en tenslotte nog een laag rode bakstenen (tussen 0.60 en 0.53 +NAP). De vullingslaag onder de keldervloer bestond uit donkerbruin grijs humeus zand.

Alle nog aanwezige muurdelen hebben een 5 cm brede versnijding op 0.88 +NAP.

Aan deze kelder moet een (sub)recente datering worden toegekend.

Structuur VIII: driedelig keldercomplex 2

Contextnummers kelder VIII.1:

C-126, zuidelijke muur op 0.78 +NAP.

C-115, westelijke muur op 0.98 +NAP.

C-243, noordelijke muur op 1.28 +NAP.

C-243, oostelijke muur op 2.47 +NAP.

C-141, vloer op 0.86 +NAP.

Contextnummers VIII.2:

C-243, zuidelijke muur op 1.28 +NAP.

C-137, westelijke muur op 2.34 +NAP.

C-133, noordelijke muur op 2.00 +NAP.

C-243, oostelijke muur op 2.06 +NAP.

C-140, vloer op 0.90 +NAP.

C-128, kelderlicht in de westelijke muur.

Contextnummers VIII.3:

C-243, zuidelijk muur op 1.96 +NAP.

C-243, westelijke muur op 2.06 +NAP.

C-243, noordelijke muur op 2.48 +NAP.

C-243, oostelijke muur op 2.06 +NAP.

C-245, kelderingang in de oostelijke muur.

Voor de keldervloer werd geen contextnummer uitgedeeld.

Ruim drie meter ten noordwesten van gewelfkelder structuur VII bevond zich een uit drie delen bestaand keldercomplex: een kleine ruimte aan de zuidzijde van circa 3 x 2 meter (kelderdeel VIII.1), noordelijk aansluitend een rechthoekige kelder van 4 x 3 meter (kelderdeel VIII.2), met hieraan oostelijk aansluitend een rechthoekige kelder van 4 x 3,5 meter (kelderdeel VIII.3). Contextnummer C-243 vormde voor al deze kelderdelen op een of andere wijze een gemeenschappelijke factor: scheidingsmuur tussen delen VIII.1 en VIII.2 (respectievelijk noord- en zuidelijke muur), en hetzelfde tussen delen VIII.2 en VIII.3 (respectievelijk oost- en westelijke muur).

Alle muurdelen bestonden uit rode (mogelijk machinaal gevormde) bakstenen die met kalkmortel gemetseld waren. De binnenwanden van de kelders waren bepleisterd en wit gekalkt, waardoor het opnemen van de baksteenformaten bemoeilijkt werd. De muren waren 20 cm breed. De keldervloeren waren gelegd met vloertegels.

Het kelderlicht in de westelijke muur van kelderdeel VIII.2 had buitenwerkse afmetingen van 80 x 80 cm, en liep af van 2.09 +NAP aan de buitenzijde naar 1.73 +NAP aan de binnenzijde.

De in de oostelijke muur van kelderdeel VIII.3 aanwezige toegang had buitenwerkse afmetingen van circa 1 meter, bestond uit drie treden uit rode met cement gemetselde bakstenen, op respectievelijk 2.77, 2.43 en 2.12 +NAP. De formaten van de baksteen bedroegen ongeveer 17 x 11 x 5 cm.

Aan deze kelder moet een (sub)recente datering worden toegekend (begin 20ste eeuw?).

Structuur IX: kelderdeel 3

Contextnummer: C-247 op 2.52 +NAP.

Direct ten noorden van kelderdeel VIII.3 lag een gedeelte van een kelder, waarvoor alleen contextnummer C-247 werd uitgegeven. Dit betrof een samenhangend muurwerk waarvan een deel van de westelijke muur, de gehele noordelijke muur en een deel van de oostelijke muur aanwezig waren. Het zuidelijke deel was door voornoemde structuur VIII.3 verstoord.

De afmetingen van deze oost – west georiënteerde kelder bedroegen 3.90 x 1.20 meter (buitenwerks). De binnenwerkse lengtemaat was 3.50 meter.

De breedte van de muren, uit rode bakstenen die met cement gemetseld waren, bedroeg 20 cm. Het formaat van de baksteen was 19 x 9 x 4,5 cm.

De binnenvulling bestond voornamelijk uit bouwpuin; een keldervloer kon niet worden vastgesteld. Datering is onduidelijk, maar op basis van de baksteenformaten waarschijnlijk begin 20ste eeuw.

Structuur X: kelderdeel 4 met trapje

Contextnummers:

C-182, zuidelijke, westelijke en noordelijke muur op 2.10 +NAP.

C-183, trapje in de zuidwest hoek.

C-176, keldervloer op 1.68 +NAP.

Iets ten zuidoosten van structuur V, en deze deels verstorend, bevond zich een restant van een keldertje met trapje. Deze kelder was noord – zuid georiënteerd, en had buitenwerkse afmetingen van maximaal 3,60 x 1,40 meter, en binnenwerkse afmetingen van 3,20 x 1,20 meter. Het oostelijk deel van deze kelder was verstoord door muur C-168, waardoor de oorspronkelijke afmetingen niet konden worden vastgesteld. De breedte van de uit rode bakstenen met cement gemetselde muren bedroeg 20 cm.

Het trapje in de zuidoost hoek had een breedte van 1,10 meter en bestond uit drie treden. Deze bestonden uit in de vorm van rollagen aangebrachte rode bakstenen. De bakstenen werden omschreven als appelbloesem, geel/roze/rode bakstenen. De binnenwanden van deze kelder waren geheel bepleisterd, waardoor mede door de trasachtige mortel de baksteenformaten niet konden worden opgenomen.

De vloer bestond uit rode plavuizen van 22 x 22 x 3 cm.

Op grond van de gebruikte bakstenen moet aan deze kelder een (sub)recente datering worden toegekend.

Structuur XI: gijlkuipen¹¹

Contextnummers:

C-191, ovale muur op 1.57 +NAP.

C-195, complex rechthoekige kuipen op 1.60 +NAP.

C-205, deel van kuipencomplex op 1.60 +NAP.

C-1025, vullingslaag bij C-191.

C-1026, vullingslaag bij C-195.

De zuidoostelijke hoek van het opgravingsareaal werd in beslag genomen door muur C-168 (op 2.46 +NAP) en daarbij aansluitende binnenplaatsverharding C-171, bestaande uit IJsselsteentjes op 1.98 +NAP. Bij het verdiepen van deze binnenplaats kwam een structuur aan het licht die als een complex gijlkuipen kan worden geduid. De functie kan mogelijk gezien worden als die van gijlkuipen binnen het bierbrouwproces. Maar ook een functie binnen het zeepziederijproces is niet ondenkbaar. Dat het hier om gijlkuipen gaat is aannemelijk vanwege de aanwezige resten leem waarmee deze aan de binnenzijde waren afgesmeerd. Het zuidelijke deel van dit complex werd gevormd door een west – oost lopende muur met halfronde afsluiting (C-191). Het noordelijke deel van deze context was verstoord door context C-195. C-191 stond koud tegen muur C-168, en liep buitenwerks hiervan over een lengte van 3.20 meter in oostelijke richting. De oorspronkelijke breedte kon niet worden bepaald, vanwege de verstoring door C-195. De breedte van het muurwerk was 20 cm. De binnenzijde, ook van muur C-168, was afgesmeerd met leem. Aan de hand van de leemlaag op muur C-168 kon de binnenwerkse breedte gereconstrueerd worden op 3.30 meter. In de vulling was voornamelijk bouwpuin en zand aanwezig. In de noordwest hoek

11 Een gijlkuip is binnen het bierbrouwproces de kuip waar de hoofdgisting plaatsvindt.

werd nog een klein restant van de vloer aangetroffen op 1.10 +NAP. Hier waren nog een viertal bakstenen aanwezig met een berige vulling tussen en op de bakstenen.

Context C-195 besloeg een rechthoekig complex met buitenwerkse afmetingen van 5.10 x 3.20 meter, dat zuid – noord georiënteerd was. Deze context was door een drietal oost – west georiënteerde binnenmuurtjes (die hetzelfde contextnummer hebben) onderverdeeld in vier kuipen met binnenwerkse afmetingen van circa 2.70 x 1.00 meter. De breedte van het muurwerk bedroeg 20 cm. De vulling in de kuipen bestond eveneens voornamelijk uit baksteenpuin, mortel en zand. De vloer van de kuipen werd vastgesteld op 1.15 +NAP. Het noordelijk muurdeel van C-195 stond koud tegen C-197, die als noordelijke muur in verband stond met C-168. Ook muur C-195 stond koud tegen muur C-168. Aan de noordoostzijde werd het complex begrensd door muur C194, een zuid – noord georiënteerde muur met een lengte van 5.80 meter en een breedte van 20 cm. Deze muur lag direct tegen het noordoostelijk gedeelte van C-195. De functie van muur C-194 is onduidelijk, mogelijk heeft zij tijdelijk gefungeerd als achtergevel?

Direct oostelijk tegen muur C-194 was binnen het opgravingsareaal nog juist de aanzet van een tweede serie kuipen zichtbaar; deze werden onder C-205 gedocumenteerd. Daar hiervan nog slechts geringe delen binnen de opgraving lagen wordt hier niet dieper op ingegaan.

Door de bepleistering van muurwerk C-195 konden geen baksteenformaten worden opgenomen. De datering is daardoor onduidelijk.

Structuur XII: binnenterrein met paadje

Contextnummers:

C-231, paadje op 2.18 (zuidwest hoek) en 2.13 (noodhoek) +NAP.

C-234, opstaande rand langs het paadje op 2.23 +NAP

C-232, noordelijke muur van het binnenterrein op 2.37 +NAP.

Iets ten zuidoosten van het driekeldercomplex structuur VIII lag context C-231/C-234 wat mogelijk als een paadje geïnterpreteerd kan worden. Context C-231 was een vlak gedeelte met een breedte van 40 – 50 cm, bestaande uit vlak gelegde rode bakstenen. De rand van deze context bestond uit op hun zijkant gelegde bakstenen met een breedte van circa 7 cm. Een gedeelte van het paadje, met een zuid – noord oriëntatie, had een lengte van 3.20 meter, waarna nog een gedeelte met een lengte van circa 1.50 meter in zuidwestelijke richting afboog. Het verdere verloop van deze context was door een recente poer verstoord. Baksteenformaat bedroeg 15 x 7.5 x 4 cm.

Deze context werd aan de noordzijde begrensd door muur C-232, een west – oost georiënteerde muur met een zigzag verloop in de zuidwest hoek. Het grootste deel van de muur werd aangetroffen op 2.37 +NAP, alleen ter hoogte van context C-231 was dit deel uitgebroken tot 2.16 +NAP, juist drie centimeter hoger dan het laagst gelegen niveau van het paadje. Muur C-232 had op het oostelijke einde een, weliswaar onduidelijke, aansluiting met muur C-237, die mogelijk als (oostelijke) achtermuur heeft gefungeerd. Hierdoor werd een soort binnenterrein omsloten. Door de aanwezigheid van allerlei recent muurwerk was veel onduidelijk.

Daar het paadje enigszins afliep, van 2.18 +NAP in de zuidwestelijke hoek naar 2.13 +NAP in het noordelijk gedeelte, leek een interpretatie als afvoergootje tot de mogelijkheden te behoren. Maar daar de noordelijke afsluitende muur C-232 hier nog juist iets hoger ligt dan het niveau van het paadje moet hiervan worden afgezien.

Structuur XIII: gootje

Contextnummers:

C-249, bodem van het gootje op 1.94 +NAP in het westelijk gedeelte.

C-250, opstaande rand van het westelijke deel op 2.08 +NAP.

C-252, opstaande rand van het oostelijke deel op 2.51 +NAP.

In het noordelijke gedeelte van het opgravingsareaal was een deel van een gootje herkenbaar. In het eerste vlak waren twee gedeelten van het gootje te zien: een halfrond gebogen gedeelte aan de oostzijde en een recht stuk aan de westzijde. De overgang tussen beide delen was door de aanwezigheid van een betonblok (C-251) niet waarneembaar. Dit fungeerde mogelijk als afdekking van het gootje. Tevens was een gedeelte van het oostelijke gootje bedekt door een restant van een muurwerk (C-253/C-254) met de bovenkant op 2.73 +NAP. Dit zuid – noord georiënteerd muurdeel liep enkele meters verder noordelijk de werkput uit. Het gootje liep onder deze muur door.

De afmetingen van het oostelijk deel bedroegen buitenwerks 2.00 x 0.80 meter.

De breedte van het gootje zelf was binnenwerks ruim 20 cm. In dit deel hadden de opstaande wanden een breedte van 20 – 30 cm. Het formaat van de machinale bakstenen bedroeg 22 x 11 x 4,5 cm. Het westelijk deel van het gootje had een lengte van 1.40 meter, en was buitenwerks 40 cm breed. Het gootje zelf had een breedte van 30 cm, terwijl de opstaande wanden bestonden uit op hun zijkant gelegde bakstenen. Dit deel was iets westzuidwest – oostnoordoost georiënteerd en bestond uit dezelfde bakstenen. Verder in westelijke richting kon de voortzetting van het gootje niet worden vastgesteld.

Datering: onduidelijk; op basis van de machinaal gevormde bakstenen 20ste eeuws.

Structuur XIV: put met koepel

Contextnummer:

C-230, put met koepel op 1.83 +NAP.

Circa 6 meter ten noordoosten van structuur I bevond zich een put die met een koepel was dichtgezet. De diameter van de in het eerste vlak zichtbare koepel bedroeg (buitenwerks) 1.80 meter. De koepel was opgemetseld uit gele IJsselsteentjes. Het hoogste punt werd vastgesteld op 1.83 +NAP, terwijl de overgang van de koepel naar het verticale muurwerk werd vastgesteld op 1.48 +NAP. Van dit verticale muurwerk was in het vlak echter niets waarneembaar. In het midden van de koepel bevond zich een gat van 50 x 70 cm. Hierin was te zien dat de vulling van de put bestond uit donkergrijs zand met veel bouwpuin. Aan de noordzijde waren op de koepel enkele onduidelijke baksteenconstructies aanwezig. Een ervan vormde een opening in de koepel. Functie ervan is onduidelijk.

Nader onderzoek van (een deel van) de vulling leverde geen vondsten op, maar wel aanwijzingen dat het om een (sub)recente vulling ging. Functie als beer – of waterput behoort tot de mogelijkheden.

De datering van deze put met koepel is onduidelijk omdat niet uitgesloten kan worden dat delen van de koepel later op de oorspronkelijke onderbouw zijn gezet. Een datering op basis van het steenformaat van de koepel vormt daarmee alleen een datering antequem voor de onderbouw van deze mogelijke water- of beerput.

Afb. 10 Structuur XIV, koepel van een put in het vlak.

Structuur XV: voor-, zij-, binnen- en achtermuren

In dit structuurnummer wordt het complex van voorgevel, zijgevel, achtergevel en mogelijke binnenmuren c.q. tussenmuren behandeld. Daar deze overwegend van recente datum zijn worden ze hier in eerste instantie globaal aangestipt (betroffen contextnummers, NAP hoogten, baksteensoort, etc; eventueel vernijdingen en dies meer). Waar noodzakelijk worden enkele details toegelicht. De hiervoor genoemde gevels komen achtereenvolgens aan de orde.

XV.1 De (westelijke) voorgevel van zuid naar noord

Voor het zuidelijke deel met een lengte van circa acht meter werden de contextnummers C-103 (op 2.27 +NAP), C-102 (op 2.22 +NAP), C105 (op 2.38 +NAP) en C-110 (op 2.33 +NAP) uitgegeven. Hierin was ook kelderlicht C-100 aanwezig. Deze muurdelen kwamen op 8 meter noordelijk tezamen in C-103/C-111 (op 2.34 +NAP). Hierbij maakte C-105 onderdeel uit van gewelfkelder structuur II. In deze muurdelen was een geleidelijke verplaatsing van de voorgevel in oostelijke

richting zichtbaar, waarbij het verschil tussen de oudste (C-103) en de jongste gevel (C-110) ruim 60 cm bedroeg.

De westgevel in noordelijke richting vervolgens kwam achtereenvolgens muur C-153 (op 2.40 +NAP), de westelijke keldermuur van structuur III met een lengte van 3.30 meter tot aan het kelderlicht C-155, en C-149 (op 1.58 +NAP), ten noorden van het kelderlicht, met nog een bewaarde lengte van ruim één meter. Een gedeelte van deze muur was, als westelijke keldermuur van structuur VII, weggebroken tot aan muur C-144.

Vervolgens was noordelijk van C-144 nog een restmuur met een lengte van ruim één meter aanwezig (C-142 op 2.33 +NAP). Het vervolg van deze muur was reeds oudtijds verder in noordelijke richting weggebroken, waarbij er geen aanwijzingen meer aanwezig waren voor de oorspronkelijke lengte van dit muurdeel.

Ter hoogte van driekeldercomplex structuur VIII was een verspringing van de westgevel in oostelijke richting waarneembaar: de westelijke keldermuren van deze structuur VIII liggen ruim één meter naar het oosten. Ter hoogte van kelderdeel VIII.1 was geen westgevel meer aanwezig. Deze begon bij kelderdeel VIII.2 als C-129/C-143 (op 2.38 +NAP), een stuk met een lengte van twee meter tot aan kelderlicht C-128. Dit gedeelte leek een tweedeling in de lengterichting te bevatten, vandaar twee contextnummers. Verder noordelijk van het kelderlicht was deze tweedeling niet meer waarneembaar, waarbij dit muurdeel als C-129 op 2.38 +NAP werd gedocumenteerd. Dit stond koud tegen de westelijke keldermuur C-137 aan, en had nog een lengte van 4.90 meter. Hier was een ombuiging in oostelijke richting aanwezig die als muur C-130 werd gedocumenteerd (zie hierna onder noordgevel).

Als laatste stukje westgevel was nog een muurdeel met een lengte van één meter in het noordelijke deel van het opgravingsareaal aanwezig; deze werd onder C-131 op 2.62 +NAP gedocumenteerd, maar verder niet vervolgd.

Deze muurdelen bestonden overwegend uit rode, deels machinaal gevormde, bakstenen die met cement gemetseld waren, en moeten daardoor als relatief jong gedateerd worden.

XV.2 Een noordelijke (zij)gevel

Deze werd gedocumenteerd onder C-130 en C-248, waarbij de onderlinge relatie niet duidelijk was. Muur C-130, op 2.29 +NAP, was het westelijke deel met een lengte van 3.60 meter. C-248, op 2.55 +NAP, was nog met een lengte van 4.80 meter in het opgravingsareaal waarneembaar. Beide muurdelen lagen weliswaar in elkaars verlengde, maar vertoonden toch een bouwnaad. De muren bestonden uit rode, machinaal gevormde, bakstenen die met cement gemetseld waren en moeten daarom als relatief jong worden gedateerd.

Onduidelijk is of deze context als zijgevel of als tussenmuur gefungeerd heeft.

XV.3 De oostelijke (achter?)muur

Als meest oostelijke muurdelen binnen het opgravingsareaal werden van noord naar zuid onderstaande contexten aangetroffen. Onduidelijk is of deze ook de

oorspronkelijke achtergevels vertegenwoordigen. Nader onderzoek in oostelijke richting was door de aanwezige bestaande bebouwing niet mogelijk.

Tegen de oostelijke keldermuur van structuur VIII.3 stond muur C-246/C-244 (op 2.69 +NAP). Deze muurdelen werden gescheiden door kelderingang C-245, maar waren verder identiek en vertoonden meerdere versnijdingen. De totale lengte van deze muurdelen, inclusief ingang, bedroeg circa vijf meter.

Zuidelijk aansluitend werd op 2.46 +NAP een onduidelijk muurdeel aangetroffen dat als een mogelijke dichtzetting werd geduid. Dit had een lengte van circa één meter.

Verder in zuidelijke richting bevond zich muurdeel C-237 op 2.67 +NAP met een lengte van circa 3.80 meter. Dit zou als afsluiting van binnenterrein structuur XII kunnen worden gezien.

Dit muurwerk kon in zuidelijke richting vervolgd worden met C-227/C-225 op 2.59 +NAP. Dit had nog een lengte van circa 6 meter. In het zuidelijke verlengde hiervan werden geen muurresten meer aangetroffen.

Twee meter oostelijk hiervan was echter weer een drietal muurdelen te zien: C-202 (op 2.33 +NAP), C-200 (op 2.42 +NAP) en C-199 (op 2.46 +NAP), die met een gezamenlijke lengte van circa 4.60 tot aan de noordelijke begrenzing van gijlkuipen structuur XI te zien waren.

Het zuidelijke deel van het opgravingsareaal werd in beslag genomen door gijlkuipen structuur XI, waarbij de oostelijke begrenzing ervan niet kon worden vastgesteld.

Ook voor deze muurdelen geldt hetgeen reeds bij de voorgevels werd gememooreerd: de muren bestaan overwegend uit rode, deels machinaal gevormde, bakstenen die met cement gemetseld zijn en daarom een relatief jonge datering krijgen. Op veel details, zoals versnijdingen, aan- en tussen bouwen en meer van dergelijke zaken, kan hier vanwege de beperkt beschikbare tijd niet worden ingegaan.

XV.4 Mogelijke tussen- en zijgevels, c.q. binnenmuren

Van zuid naar noord gaande kunnen de onderstaande muurdelen hiervoor in aanmerking komen.

4.1 Op circa zes meter ten noorden van de zuidelijke opgravingsgrens was in het eerste vlak context C-121/C-177 aanwezig. Dit muurdeel heeft mogelijk een aansluiting gehad met de noordelijke keldermuur van structuur X. De oostelijke begrenzing werd gevormd door muur C-168, waartegen de gijlkuipen structuur XI gebouwd waren. Context C-121, op 2.41 +NAP, vormde de zuidelijke begrenzing van oven structuur I, en was slechts ondiep gefundeerd. De voortzetting in oostelijke richting ervan door C-177, op 2.20 +NAP, lag op de koepel van gewelfkelder structuur V. De totaal aanwezige lengte van beide muurdelen bedroeg 4.40 meter. Gezien de geringe diepte van de muren moeten deze als delen van een binnenmuur beschouwd worden.

4.2 Circa één meter noordelijk bevond zich muur C-152, die als zuidelijke keldermuur van structuur III fungeerde, op 2.35 +NAP. In het oostelijke verlengde hiervan lag muur C-178 op 2.26 +NAP, met een lengte van vier meter, waarbij op het oostelijk einde van dit deel een doorbraak aanwezig was. In het oostelijke verlengde hiervan bevond zich muur C-197 op 1.97 +NAP. Deze muur stond koud

tegen de noordelijke muur van gijlkuipen structuur XI aan en was nog met een lengte van 2.80 meter aanwezig, maar kon niet verder in oostelijke richting vervolgd worden.

Datering en functie van deze muurdelen is onduidelijk; waarschijnlijk betreft het hier eveneens binnenmuren, die deels van jongere datum zijn. De tussenruimte tussen deze en de vorige binnenmuur, met een breedte van een meter, zou een gang geweest kunnen zijn. In geval dat beide muurdelen zijgevels zijn geweest kan hier sprake zijn van een osendrop.

4.3 Circa vier meter noordelijk was context C-150 als noordelijke keldermuur van structuur III in het vlak aanwezig. Dit muurdeel kende een voortzetting in oostelijke richting in muurdeel C-223 op 2.26 met een totale lengte van 4.30 meter. Deze context was iets in noordelijke richting versprongen ten opzichte van C-150, waarbij de noordoost hoek van kelder structuur III op muur C-223 lag. De oostelijke begrenzing van C-223 werd gevormd door muur C-224 (zie hierna). Voortzetting van deze muur in oostelijke richting kon niet worden vastgesteld. Ook hiervan is datering en functie onduidelijk. Dit muurdeel had enkele versnijdingen aan de zuidzijde, maar niet aan de noordzijde. Mogelijk is hier sprake van een oudtijdse zijgevel.

4.4 Één meter noordelijk hiervan bevond zich de zuidelijke keldermuur van structuur VII, die een voortzetting in oostelijke richting kende als muur C-224 op 2.48 +NAP. Deze muur, die in organisch verband stond met de zuidoost hoek van kelder structuur VII, had een lengte van circa vier meter. Op het oostelijk einde was een zuid – noord georiënteerd muurdeel aanwezig met een lengte van 2.20 meter. Dit deel vormde de oostelijke begrenzing van C-223 (zie hiervoor) en stond koud tegen C-227 (zie onder achtergevel). Muurdeel C-224 had versnijdingen aan de noordzijde, maar niet aan de zuidzijde.

Mogelijk is deze muur te interpreteren als een oorspronkelijke zijgevel. De een meter brede ruimte tussen 4.3 en 4.4 kan dan als een osendrop gezien worden.

4.5 Vier meter noordelijk bevond zich in het oostelijke verlengde van zuidelijke keldermuur C-144 van structuur VII een muurrestant C-227 op 2.53 +NAP met een lengte van ruim twee meter. Dit muurdeel was in organisch verband gemetseld met het onder hetzelfde contextnummer gedocumenteerde zuid – noord georiënteerde muurdeel, dat als mogelijke achtergevel werd gezien. Het oost – west georiënteerde muurdeel C-227 had versnijdingen aan de zuidzijde. Het door deze muurdelen omsloten terrein kon door gebrek aan een vloer niet eenduidig als kelder geïnterpreteerd worden.

Ook van dit muurdeel zijn datering en functie onduidelijk.

4.6 Als laatste mogelijke tussenmuur kan de noordelijke begrenzing van structuur VIII gezien worden met de muurdelen C-133 en C-243. Deze zijn reeds onder de betreffende structuur besproken. Of deze muurdelen ook als binnenmuur gefungeerd hebben is onduidelijk. Ook de mogelijke relatie met de twee meter noordelijk gelegen muur is onduidelijk.

Samenvattend kunnen we voor alle besproken muurdelen de volgende opmerkingen plaatsen:

- de datering van de muurdelen is meestal onduidelijk, maar niet alle delen zijn even oud. Een nadere fasering is echter niet te geven.
- de functie van de beschreven muurdelen is, zoals al eerder beschreven, ook onduidelijk; een toewijzing als binnenmuur, of mogelijk oorspronkelijke zijgevel,

is vaak niet te geven.

- ook een koppeling aan de oorspronkelijke percelen Markendaalseweg 35 tot en met 41 heeft een grote mate van onzekerheid. De aangetroffen bebouwingsresten kunnen deels geplaatst worden binnen de historisch bekende elementen op het achterterrein van Tolbrugstraat 7. Een aantal muurdelen en funderingen zullen echter geplaatst moeten worden bij de stedelijke bebouwing die in de negentiende eeuw op deze plaats ontstond.

5.3 Vondsten

In totaal zijn er 107 fragmenten geborgen (4,3 kilogram) en drie meer complete voorwerpen. Het merendeel hiervan (49 fragmenten, 46%) bestaat uit aanlegvondsten die niet uit een specifieke vondstcontext zijn geborgen. Het gaat daarbij vooral om materiaal dat werd aangetroffen tijdens het vrijleggen van de verschillende structuren. De overige vondsten zijn onder te verdelen in vier verschillende vondstcontexten: het schoonmaken van de profieldelen voor het documenteren van de ondergrond (13 fragmenten, 12%), het schavenderwijs vrijleggen van de vloer van de stookruimte (31 fragmenten, 29%), het handmatig verzamelen van materiaal uit de profielen (11 fragmenten, 10%) en vondsten van elders op het opgravingsterrein (3 fragmenten, 3%).

In het vondstmateriaal zijn twee verschillende perioden te onderscheiden. Deze perioden zijn ingegeven door hun datering en hetgeen er historisch van de locatie bekend is. De eerste periode beslaat de periode van in ieder geval de late dertiende tot de vijftiende eeuw. Uit deze periode komen enkele fragmenten rood- en grijsbakkend aardewerk die op basis van hun verschijningsvorm zijn te classificeren in de Breda-Vlaamse traditie. De datering voor dit materiaal is de late dertiende en de vroege veertiende eeuw. De aangetroffen fragmenten bestaan onder andere uit grijsbakkend aardewerk met een vlakke bodem en verschillende roodbakkende fragmenten met kleinere standvinnen. Naast het rood- en grijsbakkend aardewerk is er ook steengoed, huttenleem en dierlijk botmateriaal verzameld dat op basis van stratigrafie aan deze periode kan worden toegeschreven.

De tweede periode dateert vanaf de late vijftiende en vroege zestiende eeuw. Dit als gevolg van de ruime datering van het normale aardewerk voor deze periode. Het verzamelde aardewerk uit de periode van de vijftiende eeuw tot en met de achttiende eeuw bestaat overwegend uit roodbakkend aardewerk, faience aardewerk en het eenvoudigere steengoed. Deze twee laatst genoemde categorieën komen vooral vanaf de zestiende eeuw en later voor. De datering tot 1800 wordt ingegeven door de brede datering van het keramiek van deze periode. Daarnaast zal het jonger materiaal deels al bij de sloop van de panden 37-45 zijn verdwenen. Het vaatwerk bestaat overwegend uit roodbakkend aardewerk en het eenvoudigere steengoed, waaruit geen hoge status voor de betreffende huishoudens kan worden afgeleid. De aanwezigheid van een beperkte hoeveelheid dierlijk botmateriaal is een indicator voor het feit dat ook in de tweede periode een deel van het terrein werd gebruikt als een plek waar afval werd weggegooid. Dit kan beperkt zijn gebleven tot de ruimte tussen de

verschillende bedrijfsgebouwen maar dit kan ook zijn gebeurd tijdens onderhoud of sloop en nieuwbouw van onderdelen van de inrichting van het terrein.

5.4 Interpretatie

Bodemopbouw en stedelijke versterking

In het oost – west georiënteerde profiel werd een natuurlijke bodemlaag aangesneden. Deze had een zeer sterk humeus venig karakter. De bovenkant liep af van 0.36 +NAP in het oostelijke profieldeel naar 0.06 +NAP in het westelijke profieldeel. In het oostelijke deel kon de onderkant van deze venige laag niet bereikt worden, in het westelijke deel had deze een dikte van circa 20 cm en lag op een grijze zandlaag. Duidelijk is een naar het dal van de Mark aflopende natuurlijke bodemopbouw, waarvan nog juist de bovenste lagen konden worden gedocumenteerd. Mogelijk heeft zich in het oostelijke profieldeel een met veen opgevulde depressie bevonden. Door de geringe omvang van de gedocumenteerde profielen kan hierover geen zekere uitspraak worden gedaan. In het opgegraven areaal zijn verder geen resten aangetroffen die met zekerheid aan een oudere loop van de rivier de Mark kunnen worden toegeschreven. Bovenop deze veenlaag lag een antropogeen pakket dat was samengesteld uit meerdere verrommelde laagjes met een horizontaal “karakter”. Dit pakket had een dikte van circa één meter. Op dit pakket bevond zich het muurdeel C-178 in het oostelijke profieldeel en muur C-149, een deel van de voorgevel, in het westelijke profieldeel. De insteek van keldermuur C-151 was echter door deze lagen en door de veenlaag heen gegraven. Duidelijk is dat voorafgaand aan de bouw van de panden het gebied werd opgehoogd en genivelleerd.

Afb.11 Bodemopbouw onder muur C-149 met een horizontaal gelaagd ophogingspakket.

Het uiterste westelijke gedeelte van het profiel vertoont een afwijkende opbouw: hier lopen de bodemlagen enigszins op. We zitten dan buiten de voorgevel, en waarschijnlijk aan de voet van een voormalig wallichaam waarvóór de middeleeuwse stadsmuur heeft gelegen. Deze aarden wal kan daarna zijn benut bij de constructie van de stenen muur. Mede vanwege de beperkte omvang van dit profieldeel is hieromtrent geen zekere uitspraak te doen.

Oven

De oudste structuur binnen de opgraving was een groot deel van een mogelijk zestiende of zeventiende-eeuwse oven. Hiervan was de noordelijke helft nog tot een hoogte van bijna 1,5 meter bewaard, inclusief fundament, halfronde ovenmantel en stookkanaal. Binnen de ovenmantel was op circa 70 cm boven het vloerniveau van het stookgat een uitsparing aanwezig voor een rooster. Aan de oostzijde werd nog een groot deel van de stookruimte aangetroffen, die later omgebouwd was tot gewelfkelder. Het stookgat was hierbij dichtgezet. Omtrent de functie van deze oven konden echter geen aanwijzingen worden verzameld.

Oudere en jongere kelders

De gewelfkelders rekenen we tot de oudere kelders, waarbij de datering voornamelijk gebaseerd is op het gebruik van IJsselsteentjes en de gebruikte mortel in het metselwerk. Hiervan waren er vijf binnen het opgravingsareaal aanwezig (structuur II tot en met VI), verdeeld over het gehele areaal, maar voornamelijk aan de westzijde gelegen (met uitzondering van structuur IV, die ook een iets afwijkende oriëntatie heeft).

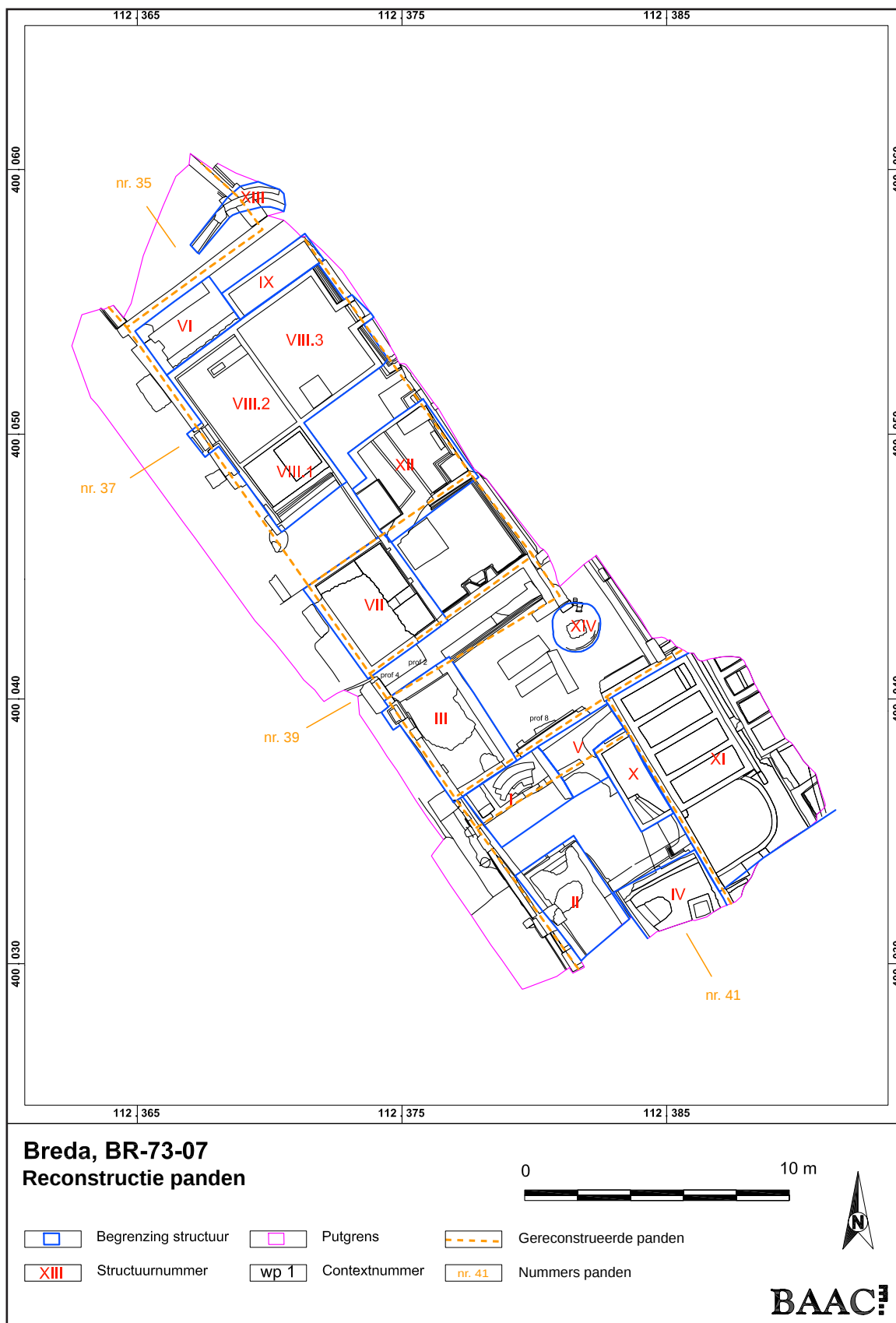
Bij het onderzoek van deze kelders werden geen aanwijzingen gevonden omtrent hun functie.

De overige kelders (structuur VII tot en met X) moeten als jongere kelders beschouwd worden. Door de beperkte tijd die voor de uitwerking beschikbaar was, kon een nadere analyse niet worden uitgevoerd, waardoor een gedetailleerde fasering niet gegeven kan worden.

Gevels en binnenmuren

Van de voorgevel van de gesloopte panden werden grote delen aangetroffen, waarbij met name in het zuidelijke gedeelte van de opgraving een geleidelijke verplaatsing hiervan in oostelijke richting kon worden waargenomen. Van het middendeel van de westgevel waren nog slechts kleine gedeeltes aanwezig, die meestal samenvielen met de westelijke keldermuren (o.a. bij structuur VIII). Het meest noordelijke deel van de westgevel was nog slechts voor een klein gedeelte binnen de opgraving te zien, en was duidelijk van recent karakter.

Hoewel meerdere muren in het oostelijk deel van de opgraving aanwezig waren, was niet altijd duidelijk of hiermee ook de oorspronkelijke achtergevel geassocieerd moet worden. Door de aanwezige bebouwing aan de oostzijde van het plangebied kon hier geen uitbreiding van het onderzoeksareaal plaatsvinden.

Ook van de mogelijke binnenmuren of zijgevels werden meerdere delen aangetroffen, waarbij niet altijd te bepalen was of het om een binnenmuur dan wel om een zijgevel ging. Maar ook hier kon een gedetailleerde fasering niet bepaald worden. Ook was een toewijzing aan de oorspronkelijke perceelsindeling problematisch. Een tentatieve toewijzing van de als mogelijke binnenmuren c.q. zijgevels besproken muurdelen aan de oorspronkelijke perceelsgrenzen zou, van noord naar zuid gaande, de volgende kunnen zijn:

- pand 35: de zuidelijke perceelsgrens kan geprojecteerd worden op muurdelen C-130/C-248 (die binnen het opgravingsareaal als noordelijke zijgevel werden aangeduid); aan dit perceel kunnen geen structuren worden toegewezen, omdat het grotendeels buiten de opgraving ligt.
- pand 37: de zuidelijke grens van dit perceel lag mogelijk op de noordelijke begrenzing van structuur VII.
- pand 39: de zuidelijke grens van perceel 39 kan bij de zuidelijke begrenzing van structuur III gelegd worden.
- pand 41 beslaat dan het zuidelijke restant van de opgraving, waarbij de zuidelijke begrenzing van dit perceel buiten het opgravingsareaal valt.

Overige structuren

Als restanten van ambachtelijke activiteiten was nog een complex gijlkuipen aanwezig (structuur XI), waarin twee fasen konden worden onderscheiden. Deze werden op het einde van de 19de – begin 20ste eeuw gedateerd. Deze gijlkuipen hebben mogelijk binnen het bierbrouwersproces gefunctioneerd, maar ook een functie binnen het zeepziederijproces behoort tot de mogelijkheden.

De enige aanwijzing voor het oorspronkelijk doel van dit onderzoek, de oude stadsmuur, bevindt zich in het westelijk deel (profiel 4) van het beschreven profiel. Hier is een oplopende laag te zien die mogelijk de basis heeft gevormd voor de muur. Deze zou zich dan inderdaad onder de huidige Nieuwe Weg bevinden.

Afb. 13 Een overzicht van het westelijk gedeelte van de opgraving.

Afb. 14 Een overzicht van het oostelijke gedeelte van de opgraving.

6 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Hoewel verwacht werd restanten van de stedelijke ommuring aan te treffen bleek het tracé net buiten de opgravingszone te liggen. Door het werk aan de Nieuwe Mark wat meer naar het westen van het plangebied is het tracé van de muur nu meer beperkt dan het hiervoor mogelijk was. Tijdens het veldwerk bleek dat er op het achterterrein dusdanig veel sporen en funderingen aanwezig waren dat de bouwplannen niet uitgevoerd konden worden. Dit leidde tot een aanpassing in de strategie en er werd doorgestart naar een opgraving.

Zijn er archeologische sporen en/of vondsten in de bodem aanwezig?

Ja, er zijn archeologische resten in de ondergrond aanwezig. Deze bestaan uit verschillende funderingen daterend uit de late middeleeuwen en vooral de nieuwe tijd. Ook is er vondstmateriaal aangetroffen waarbij deze vooral bestaan uit aardewerk en dierlijk botmateriaal. Voor dit vondstmateriaal wordt een datering na de dertiende eeuw verondersteld maar door de ruime dateringen van de aangetroffen aardewerkvormen kan dit niet nauwkeuriger dan binnen vijftig jaar gedateerd worden.

Zo ja, tot welk complextype behoort de vindplaats en wat is daarvan de begrenzing?

De vindplaats hoort bij de laatmiddeleeuwse stedelijke kern en dan meer precies in de randzone van de stedelijke omwalling en ommuring. Dit maakt dat de vindplaats in het algemeen niet nader te begrenzen is binnen het opgegraven areaal, maar onderdeel uitmaakt van een groter gebied. Voor de vindplaats, zijnde een achtererf van het pand Tolbrugstraat 7, kan gesteld worden dat ook het historisch terrein met bedrijfsactiviteiten binnen de opgraving niet kon worden begrensd. Dit omdat door herverkavelingen na 1824 en voor 2007 delen van het historisch achtererf bij andere percelen zijn getrokken en er aan het erf uit 1824 vanuit andere percelen delen zijn toegevoegd door herverkaveling.

Hoe is de conservering en gaafheid van de sporen en/of vondsten?

De conservering van de sporen is matig tot redelijk te noemen. Dit als gevolg van de vele vergravingen bij nieuwbouw en verschillende verbouwingen door de tijd heen. Door het hergebruik van ruimtes met een nieuwe functie is niet bij ieder bouwdeel goed terug te vinden wat de oorspronkelijke functie was. Een voorbeeld hiervan is de oorspronkelijke stookruimte van de oven die in een latere fase was omgebouwd tot kelder. De conservering van het vondstmateriaal is matig tot redelijk te noemen. Het aardewerk, bouwmetaal en

dierlijk botmateriaal kende een goede conservering, de metaalvondsten kenden een matige tot slechte conservering.

Wat is de ouderdom van de aangetroffen sporen en/of vondsten?

De meeste van de aangetroffen sporen en funderingen hebben een datering in de late middeleeuwen (late vijftiende – begin zestiende eeuw) of later. De enige uitzondering hierop is de teruggevonden aanzet van een aarden wallichaam (zie afbeelding 15). Deze aanzet, die in het westelijk deel van het profiel (paragraaf 5.1) is waargenomen, kan op meerdere wijzen worden uitgelegd. Mogelijk gaat het hier om een onderdeel van een laatmiddeleeuws dijklichaam, dat de nederzetting langs de waterzijde heeft begrensd. Indien dit het geval is heeft de teruggevonden aanzet een veertiende eeuwse datering. De omvang van de aangetroffen aanzet is echter te beperkt om verdere conclusies mogelijk te maken.

Afb. 15 Detailopname van het westelijk deel van het profiel, waarin de oplopende bodemlagen herkenbaar zijn.

Heeft de eventuele vindplaats een relatie met uit de omgeving bekende archeologische of historische locaties en welke is dat?

Ja, uit de periode van de late dertiende eeuw tot de vijftiende eeuw is er een kleine hoeveelheid vondstmateriaal dat als afval danwel ruis kan worden aangemerkt van een industriële activiteit uit de late dertiende - vroege veertiende eeuw op het terrein onder de huidige parkeergarage. Aardewerk van deze pottenbakkerij is in de zone tussen het terrein en de rivier de Mark terechtgekomen. Omdat de fragmenten te klein van formaat zijn kunnen de aangetroffen fragmenten niet worden aangemerkt als misbaksels. Omdat ze echter wel in de traditie van het overige aardewerk, dat van deze pottenbakker bekend is,

zijn vervaardigd kan een relatie met deze gekende productieplaats verondersteld worden.

Wat is het belang van de vindplaats voor de lokale, regionale en nationale geschiedschrijving?

Het is de eerste keer dat in dit deel van de rivierzone, vermoedelijk direct achter de stadswal en latere stadsmuur, een onderzoek kon worden verricht. Het vult daarmee een nog blanco deel in onze kennis van de verschijningsvorm van de historische kern Breda. Daarnaast is het de eerste keer dat de industriële activiteiten langs de westzijde van de historische stad van een historisch bekend bedrijfsterrein voor het eerst min of meer volledig konden worden blootgelegd.

Wat is de samenhang tussen de nederzettingssporen en de ontwikkeling van het landschap?

Hier is op vindplaatsniveau geen antwoord op te geven. Alleen wanneer de gegevens van deze opgraving, die van het onderzoek aan de haven voor het betreffende tracédeel en die uit de jaren tachtig aan elkaar gekoppeld worden is hier een min of meer compleet beeld van te schetsen. Het ontbreken van nederzettingssporen uit de eerste periode kan een aanwijzing zijn dat deze zone als gevolg van een fluctuerende waterstand niet voor bewoning geschikt werd geacht. Het kan echter ook zijn dat door de aanwezigheid van de stadswal en de latere muur het oprichten van gebouwen in deze zone tot aan de vijftiende eeuw niet was toegestaan. Het reconstrueren van een groter gebied is daarom noodzakelijk om een verantwoord beeld van de ontwikkeling van nederzetting en landschap te kunnen presenteren.

Wat is de stratigrafie en bodemopbouw van de ondergrond?

Het gebied maakt onderdeel uit van de overgangszone tussen een deel van een dekzandrug en de oeverzone van de rivier de Mark. Omdat slechts op enkele plaatsen een profiel kon worden gedocumenteerd zijn verdere uitspraken op basis van het uitgevoerde onderzoek niet mogelijk.

Zijn er restanten van de schuurkerk binnen de begrenzing van het plangebied en zo ja waaruit bestaan deze en wat is hun exacte ligging?

Er zijn geen restanten van de schuurkerk binnen het plangebied aangetroffen.

Wat is de ligging, datering, aard en oriëntering van eventueel aan te treffen perceleringen en rooilijnen?

Perceleringen zijn binnen het plangebied niet duidelijk naar voren gekomen. Alleen de rooilijn van de latere bebouwing in de negentiende eeuw is aangetroffen. Daarvan is vastgesteld dat de rooilijn overeenkwam met de rooilijn van de in 2007 gesloopte panden Markendaalseweg 35 tot en met 41.

Zijn er resten van middeleeuwse of nieuwe tijdse bebouwing binnen het plangebied en zo ja waar liggen deze en hoe kunnen deze geplaatst worden binnen de ontwikkeling van dit deel van de binnenstad van Breda?

Er zijn vooral resten aangetroffen uit de nieuwe tijd. Deze kunnen worden geplaatst binnen de ontwikkeling van de binnenstad van Breda als onderdeel van een bedrijfsterrein op een achtererf van een pand aan de Tolbrugstraat. De opgraving heeft bevestigd dat hetgeen uit de historische bronnen bekend was overeenkomt met wat er in de bodem bewaard is gebleven. Hierbij bleek het in de meeste gevallen moeilijk om van bepaalde (structuur) delen de historische activiteit af te leiden. Dit bleek alleen mogelijk voor de brouwersoven en de aangrenzende stookplaats.

Zijn er resten van de veertiende eeuwse stadsmuur aanwezig, en zo ja waar bevinden deze zich?

Nee, deze zijn binnen het opgravingsterrein niet aangetroffen. Vermoed mag worden dat ze ten westen, net buiten het plangebied, zijn gelegen. Wel wordt verondersteld dat een aanzet van een mogelijke stadswal in het plangebied is aangesneden. In hoeverre het hier om een daadwerkelijk aarden wal of om de aarden voet achter de stedelijke ommuring gaat is niet vastgesteld.

Zijn er versnijdingen of vertandingen in de stadsmuur binnen het plangebied zichtbaar en wat is het exacte verloop van de stadsmuur?

Nee, zie hiervoor het antwoord op vraag 12.

Zijn er resten binnen het plangebied aanwezig die verband (kunnen) houden met het middeleeuws pottenbakkerijbedrijf?

Nee, de enkele fragmenten aardewerk die in de Breda-Vlaamse traditie geplaatst kunnen worden zijn waarschijnlijk wel in de historische binnenstad vervaardigd maar er is geen bewijs dat het materiaal daarvan daadwerkelijk afkomstig is. Uitgesloten worden kan het echter ook niet.

Zijn er sporen, vondsten of structuren aanwezig die zicht kunnen geven op de ontwikkeling en het gebruik van de (achter)erven van de Tolbrugstraat?

Ja, zie het antwoord op vraag 5.

7

Samenvatting en conclusie

Tussen 30 mei en 15 juni 2007 werd in opdracht van Rasenberg Projectontwikkeling BV door het Bureau Cultureel Erfgoed van de gemeente Breda, in samenwerking met BAAC bv te 's-Hertogenbosch, een archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Markendaalseweg 35 t/m 41. De verwachting bestond dat aan de straatzijde van het plangebied resten van de laatmiddeleeuwse stadsmuur zouden worden aangetroffen. Al snel bleek dat het tracé van de voormalige stadsmuur buiten het onderzoeksgebied lag. Daarentegen bleek dat er over het gehele onderzoeksgebied meerdere muurresten aanwezig waren. In overleg met de bevoegde overheid werd de opgravingsstrategie aangepast, zodanig dat de jongere muurdelen globaal gedocumenteerd werden, terwijl oudere resten uitvoerigere aandacht zouden krijgen.

Het plangebied ligt in het oostelijk deel van het beekdal van de Mark, waarbij verder oostelijke ervan lag en hoge dekzandruggen voorkomen, waarop de middeleeuwse stadskern van Breda is ontstaan.

Aanvankelijk behoorde het tot de achtererven van de panden aan de Tolbrugstraat, maar na de sloop van de stadsmuur konden hier een viertal panden worden gebouwd, die aan de Nieuwe weg waren gelegen. Op basis van historische bronnen kan hier een brouwerij en/of zeepziederij worden gesitueerd.

Er werd in totaal één werkput aangelegd van circa 10 x 34 meter, waarmee ongeveer 69% van het oorspronkelijke plangebied werd onderzocht. In het aangelegde vlak waren meerdere muurresten aanwezig, waaronder gewelfkelders, resten van een oven, gijlkuipen en keldermuurtjes. Er werden in totaal 15 structuurnummers uitgedeeld. Eén van de oudste elementen betreft een ronde oven, waarvan nog ruim de helft bewaard was gebleven. Deze was opgebouwd uit

IJsselsteentjes die met leem gemetseld waren. Tevens kon een deel van de stookgang onderzocht worden. Mogelijk betreft het hier de resten van een 16de of 17de eeuwse brouwoven die later in de zeepziederij is gebruikt. Daarnaast werden vijf gewelfkelders aangetroffen. Deze waren gemetseld met gele IJsselsteentjes. Deze bevonden zich voornamelijk in het zuidelijk deel van het opgravingsareaal. Op grond van het formaat IJsselsteentjes konden deze gewelfkelders in de 18de eeuw gedateerd worden. Een wat jongere datering moet aan een complex gijlkuipen in het zuidoostelijk deel van de opgraving worden toegekend. Deze hebben eveneens in het brouwproces gefunctioneerd. Het jongste element in de opgraving waren de resten van de voorgevels van de gesloopte panden. Deze bestonden uit rode machinale bakstenen die met cement waren gemetseld.

Wat betreft de bodemopbouw werd duidelijk dat hier laaggelegen en drassig gebied eerst werd opgehoogd alvorens met de bouw van kelders en woningen

werd begonnen. Daarnaast wezen oplopende bodemlagen in het westelijk deel van de opgravingen erop dat hier mogelijk de voet van een aarden wal was aangesneden. Mogelijk kan deze wal in relatie met de voormalige middeleeuwse stadsmuur worden gebracht.

Concluderend kunnen we vaststellen dat ondanks de beperkingen van het onderzoek en de uitwerking er een belangrijk deel van het Bredase bodemarchief is gedocumenteerd, waarbij de conservering van de zeventiende eeuwse oven in de nieuwbouw eruit springt.

Uiteindelijk heeft het onderzoek geresulteerd in het opgraven van de bebouwingsresten op het terrein en het behoud van de aangetroffen oven en het grootste deel van de bijbehorende kelder- of stookruimte. Om dit behoud mogelijk te maken werd het palenplan aangepast. Daarna is de oven ingepakt in plastic en afgedekt met schoon bouwzand. Nadat ook het bovendeel was aangevuld met zand is daarna het geheel afgedekt door een betonplaat die rust op de fundering aan de straat- en achterzijde van het gebouw.

8 Literatuur

Centrale Commissie van Deskundigen (CCvD) Archeologie 2006, *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Concept herziening versie 3.1*. Gouda.

Jayasena, R.M. 2004, *Muren in de Mark. Breda, Tolburg. Aanvullend Archeologisch Onderzoek*. BAAC rapport 04.009. 's-Hertogenbosch/Deventer.

Koopmanschap, H. 2007, *Programma van Eisen Proefsleuvenonderzoek 2007-7 Markendaalseweg, gemeente Breda*. Breda.

Otten, G. 2006, *Aantekeningen betreffende het pand Wijers (Tolbrugstraat 11 en de panden Markendaalseweg 35 t/m 41 (de Satéhut)*. Interne notitie BCE, 23 juni 2006.

Spijker, K. & P. Ilson 2005, *Breda Haven – Nieuwe Mark. In het tracé van de stadsmuur*. BAAC rapport 05.153 / Erfgoedrapport Breda 10. 's-Hertogenbosch / Deventer.

Venne, A. van der 2008, *Poken en stoken, brouwen en koken. Archeologie en geschiedenis van 100 ambachtelijke ovens*. Wijk bij Duurstede.

Bijlagen

1 Vondstenlijst

Bijlage 1. Vondstenlijst

Werkput	Context	Opmerkingen	abr	abr2	inhoud	aantal	gewicht	datering	wand	rand	bodem	opmerkingen 2
10001-lv		aanleg wp 1	oxx	odb	dierlijk botmateriaal	6	233					
10001-lv		aanleg werkput	ker	awg	faience tegel	5	162	1600-1800				
10001-lv		aanleg werkput	glas	glas	glas	2	18			2		
10001-lv		aanleg wp 1	ker	awg	grijsbakkend	4	183	1350-1500		3		1
10001-lv		aanleg werkput	ker	pijp	pijp, ketel	1	6					
10001-lv		aanleg wp 1	ker	awg	roodbakkend	6	601	1500-1800		3	3	
10001-lv		aanleg wp 1	ker	awg	steengoed	1	203	1500-1650				1
10001-lv		aanleg wp 1	ker	awg	steengoed siegburg	1	105	1350-1450				1
10001-lv		aanleg wp 1	oxx	odb	varken dentes	2	5					
10001-lv		aanleg wp 1	ker	awg	witbakkend	3	103	1650-1800			1	2
10002-lv		aanleg wp 1	oxx	odb	bot	2	55					
10002-lv		aanleg wp1	ker	awg	faience tegel	2	152					
10002-lv		aanleg wp 1	ker	awg	grijsbakkend	2	52	1400-1550		1		1
10002-lv		aanleg wp1	ker	awg	mortel	1	68					
10002-lv		aanleg wp 1	ker	awg	roodbakkend	9	688	1500-1800		5	4	
10002-lv		aanleg wp 1	ker	awg	steengoed, westerwald	1	136	1700-1850				1
10002-lv		aanleg wp 1	ker	awg	witbakkend	1	129	1600-1750				1
11009		aanleg profiel 4	ker	xxx	aardewerk indetermineerbaar	1	2			1		
11009		aanleg profiel 4	oxx	odb	bot	3	3					
11012		aanleg profiel 4	oxx	odb	dierlijk botmateriaal	4	42					dentes schaap
11012		uit profiel 2	ker	awg	grijsbakkend	1	91	1275-1350				1
11012		aanleg profiel 4	ker	huttel	hutteleem	1	19					
11012		aanleg profiel 4	ker	awg	steengoed langerwehe	1	6	1275-1325		1		
11012		uit profiel 3	ker	awg	steengoed raeren	1	13	1350-1550		1		
11012		aanleg profiel 4	ker	awg	steengoed siegburg	1	9	1325-1375		1		
11016		uit profiel 2	ker	awg	roodbakkend	1	16	1500-1750		1		
11040		zuidprofiel put 1 laag 6	ker	awg	grijsbakkend	1	12	1275-1350		1		
11040		zuidprofiel put 1 laag 6	sxx	sxx	natuursteen	1	18					
11045		laag 4 in profiel 1	ker	awg	roodbakkend	1	33	1275-1350				1 vroeg vinnetje
11045		laag 4 in profiel 1	ker	awg	steengoed, siegburg	1	12	1275-1350		1		
11050		laag 3 in profiel wp 1	oxx	odb	dierlijk botmateriaal	3	36					
11050		zuidprofiel wp1 laag 3	oxx	odb	dierlijk botmateriaal	1	8					
11050		zuidprofiel werkput 1 laag 3	ker	awg	grijsbakkend	1	3	1275-1500		1		
11050		laag 3 in profiel wp 1	ker	huttel	hutteleem	1	26					
1166		vrijleggen onderste versnijding	ker	awg	grijsbakkend	2	164	1300-1500		1	1	
1166		onderste laag van het profiel	ker	awg	grijsbakkend	1	39	1300-1500		1		
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	oxx	odb	dierlijk botmateriaal	3	16					
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	ker	awg	faience	3	29	1600-1750		1	2	
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	ker	awg	faience tegel	5	223	1600-1800				
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	glas	glas	glas	4	19			4		
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	sxx	sxx	mogelijk verbrandnatuursteen	6	57					
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	ker	pijp	pijp, ketel	3	39					
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	ker	awg	roodbakkend	1	77	1650-1800				1
1175		onder keldergewelf C-175 op tegelvloer	ker	awg	roodbakkend	6	473	1500-1750		2	3	1